

Tartu Ülikool
Ühiskonnateaduste instituut

Vormsi elanike kogukondlikud suhted ja tegevused
Uurimuse ülevaade

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi
kogukondade arendamise uurimisrühm:
Dagmar Narusson (PhD), Helina Tamm, Karoliina Kalda, Kaidi Marii Kütt,
Mikk Oja, Signe Viilop, Bärbel Salumäe, Iren Hansen-Auri, Kadri Tammejuur

Tartu 2024

Sissejuhatus

„Vormsi elanike kogukondlikud suhted ja tegevused“ on ülevaade uurimusest ning sellega kaasnenud tegevusest, mida raamistas taotlus õppida tundma kogukondlikku läbikäimist, kogukonna profiili ning kogukonna funktsioonide arendamise võimalusi saareelanike endi perspektiivist aastal 2024.

Millest sai uurimus alguse?

Uurimuse tegemise soovi avaldasid mõned Vormsi elanikud ja uurimuse tegijate leidmise otsingud viisid neid kokku Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi kogukondade arendamise uurimisrühma juhiga. Uurimisrühm tegi uurimuse vabatahtliku tööna, st uurimust ei rahastanud keegi. Seega on see uurimus Vormsi saare vaatest alt üles kujunenud algatus ja uurimisrühma vaatest panus kogukondade arendamise valdkonna tugevdamisse Eestis.

Eesmärk on uurimistöö suunda ja tegevust määrava tähtsusega. Siinse uurimuse eesmärk on saada ülevaade Vormsi elanike kogukondlike suhete muustritest ja kogukonna praegusaja toimimise seisukohast olulistest funktsioonidest koos kuue tugevaid külgi ning ainulaadsust peegeldava valdkonna ehk ehituskivide kaudu.

Uurimisküsimus oli järgmine: millised on Vormsi saare kogukonna inimeste ühist tegutsemist raamistavad suhted ja võrgustikud, inimeste tugevused ja tulevikusoovid, saar kui keskkond, toimivad võrgustikud, sh organisatsioonid, ning lood ja traditsioonid?

Kuidas teksti lugeda?

Ülevaade sisaldab taustalugu, et võimaldada mõista Vormsi elanike ja uurimisrühma koostööd. Ülevaate teine peatükk hõlmab sissevaadet väikesaari puudutavates teadusartiklites peegelduvasse teemadesse ja kogukondade arendamise valdkonna lähteseisukohtadesse. Kolmandas peatükis kirjeldatakse uurimuse protsessi ja metoodikat. Neljandas peatükis on tulemused esitatud järgmiste teemade kaupa: inimesed; paik; loomulikud võrgustikud; organisatsioonid; kogukondlik majandus; lood ja traditsioonid; (tuleviku)soovid. Arutelu peatükis keskendutakse kolmele teemale: kogukondlikele suhetele, kogukondlikule identiteedile ning tegevusvaldkondadele ja funktsioonidele.

Meil on uurimuse autoritena väga suur austus Vormsi elanikega koostöö vastu ning selle juurde kuulub mõistmine, kuidas kõik on muutuv ja sügavam, kui on võimalik sõnadesse panna. Seepärast palume lugejal võtta siinset teksti kui ehituskivide peegeldust, mis meil õnnestus

teada saada, ning kui sissevaadet kogukondlikkuse aladesse, mis on tegelikus elus palju nüansirohkemad (ja kuna olevik kujuneb hetkel, siis on nii mitmestki elemendist võimalik saada teadlikuks alles tagantjärele).

Kes on koostajad?

Uurimuse ülevaate teksti on koostanud Tartu Ülikooli teadur Dagmar Narusson. Tulemuste peatükk tugineb analüüsile, mille algversiooni kirjutasid kogukondade arendamise ja sotsiaalse heaolu õppekava kaheksa magistranti. Nn Vormsi uurimisrühma kuulus üheksa liiget: uurimisrühma juht Dagmar Narusson ning magistrandid Helina Tamm, Karoliina Kalda, Kaidi Marii Kütt, Mikk Oja, Signe Viilop, Bärbel Salumäe, Iren Hansen-Auri ja Kadri Tammejuur.

Head lugemist!

Dagmar Narusson

31. juuli 2024

Sisukord

Sissejuhatus.....	2
1. Taustalugu.....	6
2. Väikesaarte elu kirjeldavad nähtused ja kogukondade arendamise alused.....	10
2.1. Väikeste kogukondade suhete mustrid: kuuluvus, katkestused, pidepunktid.....	10
2.2. Saarte kogukonnad.....	11
2.3. Kogukondliku tegevuse suund ja iga kogukonna ainulaadsus.....	12
2.4. Ohud, murdumine surve all ja tulevikudialoogid	14
3. Uurimuse tegemine	17
3.1. Uurimuse eesmärk	17
3.2. Andmekogumise meetod ja protsess.....	18
3.3. Uurimuses osalejad	19
3.4. Andmeanalüüsi meetod ja protsess.....	19
3.4.1. Audiosalvestatud intervjuude transkribeerimine ja tundmaõppimine	19
3.4.2. Andmete kodeerimine ja temaatiline analüüs	20
3.4.3. Analüüsitulemuste esitamine	20
4. Tulemused.....	21
4.1. Vormsi inimeste oskused, teadmised, peamised tegevusalad, omadused ja kogukondlikud suhted.....	21
4.1.1. Iseloomulikud omadused	21
4.1.2. Suhted	23
4.1.3. Inimeste silmis väärtuslik	25
4.1.4. Oskused ja teadmised.....	26
4.2. Paik. Looduskeskkond ja inimeste kujundatud keskkond	27
4.2.1. Looduskeskkond	27
4.2.2. Inimeste kujundatud keskkond ja hooned.....	27
4.2.3. Saarelise keskkonna vahetu mõju inimestele.....	29
4.3. Kohalikud sotsiaalsed võrgustikud ja vabaihendused.....	30
4.3.1. Kohalikud suhtlusvõrgustikud kogukondlikkuse edendajatena.....	30
4.3.2. Ühendavad sündmused	32
4.4. Avaliku ja erasektori tegevus kogukonna suunal.....	33
4.5. Majandamine saarel ja majanduslikud ressursid.....	34
4.5.1. Igapäevane töö	34
4.5.2. Teenused	35
4.5.3. Vastastikune praktiline tugi	36
4.5.4. Vormsi toit	36
4.5.5. Kriisivalmidus.....	37

4.6. Lood ja traditsioonid	37
4.7. Soovid ja unistused	40
5. Arutelu	43
5.1. Kogukondlik läbikäimine Vormsil	43
5.2. Vormsi rahvastiku ainulaadsus: katkestused identiteedis ja „augud“ saare maastikus.	46
5.3. Vormsi inimeste oskused, teadmised ja kogemused ning kogukondliku tegevuse funktsioonid	47
Kokkuvõte.....	50
Kasutatud allikad	53
Lisa. Kollokviumikutse.....	55

1. Taustalugu

Vormsi saare elanike ja Tartu Ülikooli kogukondade arendamise uurimiserühma koostöö algas jaanuaris 2024. Ühise protsessi algne tõuge tulenes saareelanike mõttest teha uurimus. Uurimus saigi teoks sama aasta veebruarist juulini. Kevadperioodi kohtumistel võttis omakorda kuju soov koos edasi minna ja töötada juba kogukonnasuhetega dialoogilise ruumiloome vormis. Seega on koostöö olnud dünaamiline protsess, mis jätkub praeguste plaanide järgi ka pärast uurimuse lõpetamist 2024. aasta lõpuni.

Uurimuse algatus ja vajadus tuli Vormsi saarelt, kui seal elavad inimesed võtsid ühendust Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudiga. Jaanuaris 2024 vestlesid Vormsi hetkeolukorra ja murede teemal Vormsi elanik Kail Öhren ja Tartu Ülikooli kogukondade arendamise õppejõud Dagmar Narusson. Sellest vormus uurimuse täpsem idee.

Vajadus on oluline tõukejõud. Ühelt poolt selgus uurimust ettevalmistavate vestluste käigus, et vormsilaste jaoks tekitab suurt segadust küsimus, kellest täpsemalt räägitakse, kui kasutatakse väljendit *Vormsi kogukond*, ning kuidas peaksid nii püsielanikud, suvevormsilased kui ka saarel kinnistuid omavad, kuid seal mitteelavad inimesed kõik ühele pildile mahtuma. Kuidas saada hakkama olukorras, kus Vormsiga seotud inimestel on nii palju erinevaid tulevikuvisionid saare elust-olust? Kuidas minna edasi, kui saare erinevatesse suhtevõrgustikesse kuuluvatel inimestel on isesugused hoiakud ja soovid? Vähemalt sellisena kostsid uurimuse algataja küsimused kogukondade arendamise valdkonnaga tegeleja perspektiivist.

Teiselt poolt on kogukondade arendamise lähtekoht see, et kogukonnas endas on olemas potentsiaal teha sobivaid ja kestlikke valikuid suhete, samuti kogukonna funktsioonide edasi arendamiseks. Uurimust tehes ja soovitusi andes tuleb seega hoiduda patroneerivast hoiakust.

Uurimus tõukubki kogukondade arendamise seisukohast, et vajadus on tundma õppida inimeste oskusi, teadmisi, kogemusi ja soove, paiga ainulaadse (loodus)keskkonna ressursse, kohalikke (turva)võrgustikke, organisatsioone (ettevõtteid, avaliku sektori organisatsioone, vabäühendusi), majandustegevust ning paiga ja inimestega seotud lugusid, legende ja traditsioone. See on vajalik selleks, et uurimuse kaudu peegeldada tervikpildina tagasi seda, millised võimalused on kogukonnas endas olemas. Kogukond omakorda saab teha seejärel ise valikuid, kuidas oma ainulaadsust hoida ja mida võtta ette oma heaolu suurendamiseks.

Uurimus ja sellega kaasnevad tegevused viidi ellu kolmes etapis 2024. aastal.

I Uurimuse eeltöö (jaanuar ja veebruari esimene pool)

II Uurimuse tegemine (veebruari keskpaigast juuni lõpuni)

III Uurimuse ülevaate koostamine (juulist kuni novembri keskpaigani)

Jaauuaris alanud eeltöö hulka kuulusid vestlused Vormsi olukorra teemadel ja uurimuse tegemiseks suulise kokkuleppeni jõudmine. Samuti disainis Dagmar Narusson Tartu Ülikooli magistrikava „Kogukondade arendamine ja sotsiaalne heaolu“ kevadsemestri ainekursuse „Kogukonna toimevõimekuse arendamine“ nii, et üks rühm magistrante saaks osaleda Vormsil andmete kogumises ja hiljem andmeid analüüsida ning neid kogukonnale tagasi peegeldada. Lisaks soovis ta, et Vormsi kogukonna liikmed saaksid osaleda selle ainekursuse seminaridel ja neil oleks võimalik huvi korral omandada samu teadmisi mis magistrantidel.

Ainekursuse kaheksat magistranti (Helina Tamm, Karoliina Kalda, Kaidi Marii Kütt, Mikk Oja, Signe Viilop, Bärbel Salumäe, Iren Hansen-Auri, Kadri Tammejuur) ning nende õppejõudu ja uurimisrühma juhti Dagmar Narussoni nimetatakse siin ülevaates edaspidi ühiselt **Vormsi uurimisrühmaks**.

Eeltöö teises etapis algas uurimuse ettevalmistus.

Semestri alguses ehk **veebuaris** süvenesid Vormsi uurimisrühma magistrandid kogukondade arendamise valdkonna kirjandusse ning õppisid tundma aluspõhimõtteid, kogukondade funktsioone ja kogukondade tugevate külgede valdkondi. Samuti mõtlesid nad läbi oma eelistused, millises kogukonnas nad soovivad andmeid koguda (kokku töötati samal ajal kolme kogukonnaga). Ettepanekuid arvesse võttes moodustas Dagmar Narusson uurimisrühmad. Kuu lõpus toimunud seminaril tutvustasid Vormsi elanikud magistrantidele oma vajadust ja soovi, et Tartu Ülikooli uurimisrühm teeks uurimuse.

Märtsis töötas Vormsi uurimisrühm kogukondade arendamise valdkonna kirjandusele tuginedes välja intervjuukava. Selleks koostas iga magistrant õppetöö raames kõigepealt oma versiooni intervjuu uurimisküsimustest ja seejärel koostati põhjaliku arutelu käigus ühine intervjuukava. Peale selle valiti välja intervjuueeritavad (vt lähemalt metoodika peatükist).

Märtsikuu õppetöö käigus andis Helsingi Ülikooli emeriitprofessor Tom Erik Arnkil dialoogilise ruumiloome seminari ainekursuse magistrantidele ja erinevate kogukondade liikmetele, kellega poolaasta vältel koostööd tegime. Seminar toimus Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis.

Aprillis (13.–16.04) tegi Vormsi uurimisrühm Vormsil intervjuud. Neli päeva kestnud välitööd hõlmasid veel paiga ja Vormsi inimeste kohtumispaikade (kauplus, kirik, bussiring, muuseum, käsitöötuba, praam) tundmaõppimist ning vestlusi. Kaalukas osa tööst olid uurijamode koostamine ja uurimisrühma liikmete omavahelised vestlused.

Samal kuul saabus Tartusse Hollandi Utrechti Rakendusülikooli professor ja Tartu Ülikooli külalisprofessor Jean Pierre Wilken, kes juhendas koos Dagmar Narussoniga ainekursuse magistrantide seminari kogukondade uurimuste teemal.

Mais transkribeerisid Vormsi uurimisrühma liikmed intervjuud ja analüüsisid kogutud andmeid. 16. mail toimus ainekursuse kollokvium, kus Vormsi uurimisrühm tutvustas kaasõppijatele Vormsi kogukonna kuue valdkonna tugevaid külgi, mis olid esmase analüüsi käigus tuvastatud.

Õppetöö raames külastas Dagmar Narussoni kutsel Eestit kogukondade arendamise ekspert ja mitme raamatu autor Cormac Russell Iirimaalt. Ainekursuse üks seminaripäev toimus Tartus Aparaaditehases, kus Russell rääkis lähemalt ABCD-lähenedisest ja kogukondades uurimuste tegemisest.

Samal kuul tunnustas Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut Vormsi uurimisrühma tegevust auhinnaga „Värske tegu 2024“.

Juunikuus kujunes Vormsi uurimisrühma töö intensiivseks. Jätkati andmete analüüsi ja uurimuse tulemuste peatüki koostamist, samal ajal valmistati ette Vormsi saarel korraldatavat kollokviumi (vt lisa 1). Kuigi algul oli kavas korraldada see üritus Tartus, oli aprillikuu kohtumistel Vormsil selgunud, et vormsilased ootavad uurimisrühma saarele tagasi. Ka uurimisrühma liikmed ise hoolisid koostööst väga ja soovisid jagada uurimuse tulemusi silmast silma.

Kollokviumi ettevalmistamiseks teavitasid Vormsi uurimisrühma liikmed kollokviumist intervjuudes osalenuid, Kaidi Marii Kütt valmistas plakati ja Helina Tamm korraldas audiosalvestiste tegemise. Iga uurimisrühma liige mõtles läbi enda sõnavõtu kollokviumil endale südamelähedase valdkonna (kogukonna ehituskivi) teemal. 10.–11. juunil oli uurimisrühm uuesti Vormsil ning 10. juunil kell 15.30–19 toimuski rahvamajas kollokvium (järelarutelu kujunes plaanitud märksa pikemaks, üritus oli kavas lõpetada kl 17.30).

10. juuni kollokvium väärrib eraldi tähelepanu. Selle keskmes oli Vormsi kuue tugeva külje kaudu tervikpildi tagasipeegeldamine kohalikele elanikele ja ühine arutelu. Arutelu ja mingil määral ka eelnenud vestluste käigus selgus vajadus jätkata kohtumisi saareelanikega, et nad saaksid Vormsi eluolu ja suhetega seotud teemadel omavahel rohkem rääkida. Samuti kasvas kollokviumilt välja idee jätkata dialoogilisi kohtumisi avatud dialoogi praktikutega Dagmar Narussoni eestvedamisel.

Kolmandas etapis **juulis ja augusti alguses** oli põhitegevus uurimuse siinse ülevaate koostamine, seda tegi Dagmar Narusson. Selle käigus korraldas ta arutelusid, kus osalesid Helina Tamm, Karoliina Kalda ja teised Vormsi uurimisrühma liikmed.

Vormsi uurimisrühma tegevust iseloomustab kolm aspekti.

Uurimisrühma kõigil üheksal liikmel on erinev haridustaust ja töökogemus, kuid ka erinev vanus ning me pärineme erinevatest igapäevaelulistest kontekstidest. Tänu sellele on uurimisrühma vaated mitmekesised ja avarad, mis võimaldas meil märgata intervjuudes erinevaid nüansse.

Teiseks ei olnud ega ole uurimisrühmal rahastajat. Koostöö aluseks on olnud suuline kokkulepe ja vastastikune usaldus. Oleme uurimisrühmas hoidnud oma tegevuse neutraalse ja läbi-paistvana, mis tähendab ühtlasi seda, et me ei võta pooli. Oleme näinud oma rolli Vormsi kogukonna mitmekesise profiili väljaselgitamises (kuue valdkonna ja kogukonna funktsioonide kaudu) ning tervikpildi kogukonnale tagasipeegeldamises.

Kolmas tähtis aspekt on olnud koos õppimine ja kogemuse reflekteerimine. Oleme uurimisrühma liikmetena eelkõige tagasipeegeldajad ja meile läheb see korda, mida oleme intervjuudes kuulnud. Oleme koos veedetud aja jooksul uurimisrühmas rääkinud omavahel sellest, et me ei ole mitte kõrvalseisjad, vaid sellesama ühiskonna liikmed. Need nähtused, mida me märkame, et inimesed Vormsil kogevad, on meile inimlikul tasandil mõistetavad ja äratuntavad (st meil on seesolija vaade).

Üheski uurimuses ei ole võimalik kirjeldada kogu tegelikkust, ka mitte uurimuse taustaloos. Aeg ja elu ei ole mitte lineaarsed, vaid samal ajal toimub palju erinevaid protsesse, kogetakse palju erinevaid mõtteid. Sõnad paberil on seevastu lineaarsed.

Uurimisrühma koostöö Vormsi elanikega jaguneb kahte ajajärku: esiteks uurimuse tegemine ja teiseks sellele järgnev dialoogiline töö kogukonnasuhetega, milles tuginetakse avatud dialoogile. Dialoogiline töö annab võimaluse jätkata uurimuse tegemise käigus üles kerkinud teemade üle mõtlemist.

2. Väikesaarte elu kirjeldavad nähtused ja kogukondade arendamise alused

Väikesaarte kogukondades toimuva mõistmise seisukohalt on hea teada, kuidas saarte valdkonna teaduskirjanduses kirjeldatakse saarte kogukondade juurde kuuluvaid nähtusi ja kuidas kogukondade arendamise valdkonna kirjanduses analüüsitakse kogukondade funktsioone, nende sisemist potentsiaali ning seda, kuidas kogukondade arendajad saavad töötada raskustes või kriisis kogukondadega. Siinses peatükis on esitatud ülevaade väikeste kogukondade suhete mustritest, saarte kogukondade juurde kuuluvatest nähtustest, seejärel tegevussuundadest töös kogukondadega ja lõpuks dialoogilisest tööst kogukondades.

2.1. Väikeste kogukondade suhete mustrid: kuuluvus, katkestused, pidepunktid

Väikesaarte elanike igapäevaelu ja omavahelised (kogukondlikud) suhted on kujunenud ning kujundatud nelja elemendi sümbioosis: geograafilise piiritletuse (eraldatuse), omavahelise sotsiaalse seotuse, väiksemate kohalike võrgustike ning anonüümsuse puudumise kontekstis (Hayfield ja Schug, 2019). Väiksema rahvaarvuga paikades, nagu seda on väikesaared ja ka mandril maakohad, teavad inimesed üksteise ajalugu, neil on omavahel teatud sidemed. On peaaegu võimatu mitte omada teiste inimeste kohta teadmisi, st inimesed ei pruugi omavahel suhelda, aga nad paratamatult märkavad teiste inimeste eluolu.

Väikeste paikade juurde käib kuulumise poliitika kui nähtus: uustulijaid identifitseeritakse kui inimesi, kes ei kuulu kohalike elanike hulka (Hayfield ja Schug, 2019). Võõrad ehk uued ei ole kõik mitte võrdselt võõrad, vaid määrav on uustulija ajalooline taust, st tema sotsiaalsete sidemete olemasolu või puudumine paiga inimestega. See tähendab muu hulgas seda, kas tema esivanemad on saarel elanud, kas ta abiellub saareelanikuga või puuduvad tal igasugused varasemad sidemed saarega. Samuti on tähtsad erinevused selles, kui nähtav on uus inimene oma tegevusega (kas ta töötab kohas, kus tema tegevus paistab silma, või on tal tunnustatud positsioon või pakub ta saareelanikele vajalikku teenust või kaupa). Millised on tema kultuurilised, religioossed ja maailmavaatelised sarnasused ja erinevused: kas ta väärtustab saare põliselanikele omaseid tegevusalasid, käsitöö- või elukorralduse traditsioone?

Omade ja võõraste ümberdefineerimine toimub järjepidevalt nagu ka kummagi rühma moodustamine uuesti ja uuesti sõltuvalt sellest, kuidas saab võõras omaseks (nähtavaks, mõistetavaks) (Koefoed ja Simonsen, 2011). Uue elaniku hirm on see, kas kogukond aktsepteerib teda ning kas tal õnnestub sulanduda olemasolevatesse sotsiaalsetesse

võrgustikesse, kus inimeste vahel on kujunenud välja lähedased suhted ja kus suhete struktuurides ongi võõrastele vähe ruumi (Hayfield ja Schug, 2019).

Väikestes paikades (nagu väikesaared) elavad inimesed teatud mõttes isolatsioonis ning seal on samal ajal nii tugev kui ka ohustatud identiteeditunne, samuti „võivad need intensiivsed seosed identiteediga tuua kaasa jäigad piirid kuulumispoliitikas“ (Hayfield ja Schug, 2019: 365). See ei ole ei hea ega halb, vaid tegelikkus, millega tuleb arvestada.

Ümbritseva konteksti muutumise tõttu on kogukonnad silmitsi kohanemise teemaga. Kui vaadata üht kogukonda aastakümnete või -sadade vältel, siis näeme, et see on pidevas muutumise protsessis ning muutused on erinevate kultuuriliste, maailmavaateliste, sotsiaal-majanduslike ja poliitikatultel, aga ka kohaliku ja regionaalse võimu suhete ning eksistent-siaalsete ohtude vastastikuse mõju tulem (Fazey jt, 2021).

Pidevatele või lainetena üle käivatele muutustele vastuseks arendavad kogukonnad oma vastu-pidavust ehk säilenõtkust (toimepidevust), et kohanduda ja püsima jääda. Selleks saadakse ainek järgmistest elementidest (Fazey jt, 2021):

- paigaga seotud lugude väärtustamine ja jutustamine, et saada inspiratsiooni muutusteks;
- sotsiaalsete ressursside tugevdamine haavatavuse vähendamiseks;
- inimeste arvukam osalemine kogukonna tegevustes, koos õppimine ja omavahelise suurema usalduse saavutamiseks sammude astumine.

Inimesed otsivad nende elementide kaudu pidepunkte oma kogukonna jaoks.

2.2. Saarte kogukonnad

Saar kui veega ümbritsetud maa-ala mõjutab igat aspekti sealse kogukonna igapäevaelus (Fernandes ja Pinho, 2017). Saare sotsiaalsed süsteemid võivad olla suletud süsteemid, kuid inimesed väljendavad samal ajal teatud tasandil avatust. Nii ollakse ühel ajal avatud ja suletud.

Väikesaarel ei ole paik (ruum) kasutatud samasugusel (ratsionaalsel) viisil kui mandril olevas asulas: saarel kujunevad välja omanäolised viisid, kuidas inimesed end seal sisse seavad, kuidas nad kasutavad oma vara ja avalikku ruumi ning kuidas nad ühest kohast teise liiguvad (Fernandes ja Pinho, 2017).

Sellised küsimused nagu maa kasutamine elamute ehitamiseks, põllumajanduseks, tootmiseks ja vabaks ajaks tekitavad väikesaartel keskmisest teravamaid konflikte (Fernandes ja Pinho, 2017). Samad autorid kirjeldavad uurimustes esile toodud asjaolu, et väikesaarte olustikku ja kogukondi mõjutavad loodusressursside intensiivne kasutamine, massiturismile suunatud majandustegevus, loodusliku mitmekesisuse kadumine, lastega perede ärakolimine, aga ka keerukus jagada teenuseid ja kollektiivset hüve teiste (st naaber-)saarte kogukondadega.

Meil on ühiskonnana saartelt palju õppida. Chandler ja Pugh (2021) kirjutavad, et need on paigad, kus on kõige parem mõista seda, kuidas elu on suhete kaudu kujundatud ja vastastikuses sõltuvuses („life is relationally entangled and co-dependent“). Nad analüüsivad, et praeguste muutuste kontekstis on saared olulised näited sellest, kuidas inimsuhetes ja suhetes maailmaga saab leida viise hakkama saamiseks: saared on ennast reguleerivad interaktiivsed sotsio-ökoloogilised süsteemid, mille protsessid on hästi jälgitavad. Saared on keskkonnad, mis võimaldavad mõista ja ka kogeda seda, kuidas toimub enda maailma loomise protsess.

2.3. Kogukondliku tegevuse suund ja iga kogukonna ainulaadsus

Elujõuliste ja kestlike kogukondade saavutamiseks soovitatakse võtta lähtepunktiks kogukonna toimevõimekust arendav lähenemine (en *asset based community development*) põhjusel, et see võimaldab eemalduda ülalt alla vaatenurgast ning mõõdetavatest kriteeriumitest, mis sageli tegelikult ei arvesta kohalikku konteksti (Harrison jt, 2019).

Kogukonna toimevõimekust arendav lähenemine keskendub kogukonna heaolule ja arengule kogukonna enda tugevate külgede najal. See väärtustab ning võtab arvesse oskusi, võimeid, teadmisi, inimeste omavaheliste suhtevõrgustike tugevaid külgi ja vastastikuse toetuse potentsiaali, mis on kogukonnas endas olemas.

Seda lähenemist rakendatakse paljudes riikides, sealhulgas Suurbritannias, kus omavalitsustele pakutakse metodoloogilist tuge selleks, et nad saaksid optimeerida ressursikasutust, olles samal ajal elanikega heades suhetes ja pakkudes tuge kogukondadele, kes tegelikkuses kannavad ise suurema osa sotsialiseerumisega seotud kuludest (Harrison jt, 2019). See on võimalik üksnes juhul, kui on selgitatud välja, milline on kogukonnale kõige kohasem ja tähenduslikum toetus. Selle eeldus on kogukonna toimevõimekust arendava lähenemise järgimine, mis seisneb kogukonna ja paiga ainulaadsete tugevate külgede tundmises.

Uurimuse peamine aluskontseptsioon ongi kogukonna toimevõimekust arendav lähenemine, mille alusel tuleks kogukonna arenguga tegeledes õppida tundma kogukonna kuut ala. Need on (Russell, 2020)

- 1) kohalike elanike oskused, teadmised, anded ja soovid ning see, mille suhtes nad on kirglikud;
- 2) kohalike loomulike võrgustike võim ja võimekus;
- 3) kohalike vabaühenduste ning avaliku ja erasektori organisatsioonide ressursid;
- 4) paiga looduskeskkonna ja inimeste kujundatud füüsilise keskkonna ressursid;
- 5) kohalik majandamine ja kogukondlik majandus;
- 6) lood, mida peavad kohalikud elanikud oluliseks ja mida nad teistele räägivad, samuti traditsioonid, mida nad hoiavad.

Inimeste, organisatsioonide ja paiga tugevad küljed koos jagatud lugudega on kui ehituskivid, millele saab tugineda, kui kogukonna inimesed soovivad ühiselt vaeva näha, et oma suhteid

parandada ja tugevdada ning ühistegevuse kaudu oma kogukonna funktsioone välja arendada. Samal ajal tuleb pöörata tähelepanu nii kogukonna suhtevõrgustike võimudünaamikale kui ka paikkonna elanikke väljastpoolt mõjutavatele võimuaspektidele.

Kogukonna toimevõimekust arendava lähenemise kriitikas analüüsitakse, et see tõesti võimestab kogukonna liikmeid võtma alt-üles-lähenemise kaudu initsiatiivi ja ühiselt avastama uusi viise oma eluolu paremaks muutmiseks, kuid samas rõhutavad uurijad, et kodanikuühiskonna tugevdamiseks on vaja pöörata tähelepanu võimustusüsteemidele, mis kogukondi mõjutavad (Maclure, 2023). Maclure (2023) peab välise võimudünaamika all silmas eelkõige ebavõrdsust, neoliberalistlikku ilmavaadet ja vaesust.

Võimuteemast rääkides tuuakse saarte puhul sisse kaks erinevat vaadet. Ühelt poolt kirjeldab võimusuhteid fraas *väike on ilus*, millega juhitakse tähelepanu asjaolule, et juhtijate ja juhitavate vahel on distants nii väike, et see loob autentsuse ja esindatuse eeldused, kuna inimesed on omavahel igapäeva elulistes olukordades silmast silma kontaktis (Foley jt, 2023). Teiselt poolt väidetakse, et see idüll ei pruugi alati teostuda ning väiksuse ning saarelisusega võivad kaasneda autoritaarne juhtimisstiil, homogeenised väärtused ja dominantid kultuurinormid, mis vastanduvad vähemusele või inimestele, kes on võimu silmis teistsugused (dissidendid) (Foley jt, 2023). Ka rõhutavad samad autorid tõsiasja, et on olemas korruptsioonioht (Foley jt, 2023).

Kogukondades ja kogukondadega koostööd tehes tuleb olla teadlik narratiividest, mida loob võim (sh sellest, kuidas sunnib võimukontekst tegema valikuid, mis säilitab marginaalse positsiooniga kogukonnaliikmete *status quo*) (Maclure, 2023). Maclure (2023) hoiatab, et naiivne (kogenematu) vaatleja võib märgata kogukonna toimevõimekuse arendamise lähenemise rakendamisel küll edusamme, kuid välised süsteemid jätkavad (sageli) kogukonna tegevuse tulemuste kahjustamist. Sama autor kirjeldab, et ka kogukonnas endas võib olla sisemine võimudünaamika, mis põhjustab olukorra, et teatud sotsiaalsed võrgustikud manipuleerivad toimevõimekuse arendamise protsesse viisil, et need teenivad nende endi (väikese kildkonna) huve. Seega on tarvis kogukonna terviklikuks arenguks tunda kogukonna tugevaid külgi (vähemalt) kuue eespool nimetatud valdkonna kaudu ning samal ajal pöörata tähelepanu suhete ja võimu dünaamikale, et keegi ei kogeks tegelikku ebavõrdsust või mitteamist (sest näiliselt võib paista kaasamine võrdne).

Maclure (2023) ütleb, et me peame kehtestama ühiskondlikud ja kultuurilised normid ning struktuurid, mis ei põhine mitte loogikal, et võim tähendab **võimu kellegi üle**, vaid mis lähtuvad põhimõttest, et **võim on kellegi heaks**. Võim peab töötama kogukonna heaks ja kogukonna elu tegeliku järjepidevuse tagamise eesmärgil.

Kuna inimeste oskused, teadmised, kogemused ja tegutsemisviisid on ainulaadsed, on ka iga kogukond ainulaadne. Siiski on kogukonnad läbi aegade täitnud teatud funktsioone ning jätkavad nende täitmist vastavalt omaenda valikutele ja võimekusele. Just kogukonna funktsioonide valikute tegemise protsessis ja funktsioonide väljakandmisel on vaja tugineda

kogukonna nn ehituskividele (inimeste oskused, teadmised; loomulike võrgustike võimekus; vabaihenduste, avaliku ja erasektori organisatsioonide ressursid; looduskeskkond ja inimeste loodud füüsiline keskkond; kogukondlik majandus; lood ja traditsioonid).

Kogukondade funktsioonide seas on järgmised tegevussuunad (Russell, 2020):

- 7) kohalike inimeste võimalikult hea tervis ja üldine heaolu (sh tervisesport, tervist edendavad tegevused);
  - 1) naabruskonna turvalisus (nt naabrivalve);
  - 2) looduskeskkonna eest hoolitsemine (heakord, loodushoid, talgud);
  - 3) toiduturvalisus ning kohaliku toidu kasvatamine, tootmine ja tarbimine (kohalike toitude väärtustamine, toidu ise kasvatamine, toidusaaduste vahetamine);
  - 4) kohaliku majanduse arendamine (kohalik tootmine, majandustegevus paikkonna arendamise ja kohalike elanike sissetulekute olemasolu eesmärgil);
  - 5) laste kasvatamine (laste turvaline kasvamine paikkonnas, kohalike tavade edasiandmine, huvitegevuse korraldamine, mitteformaalne õpe);
  - 6) võimalikult pikalt oma kodukohas eakana elamise võimaldamine;
  - 7) kogukonna elujõulisena hoidmine;
  - 8) kodanikualgatus ja -tegevus demokraatia süvendamiseks;
  - 9) kohane reageerimine (loodus)õnnetustele, katastroofidele ja ootamatustele;
  - 10) pärandteadmise ja -väärtuste ning paigaga seotud tarkuse edasiandmine;
  - 11) marginaalses positsioonis inimeste eest hoolitsemine kogukonnas;
  - 12) leidlikkuse ja loomingulisuse rakendamine uute, tundmatute olukordade ja muutustega toimetulemisel.

2.4. Ohud, murdumine surve all ja tulevikudialoogid

Saarte kogukondade kultuuri juurde on üldjuhul kuulunud omapärane vastastikune seotus, omavaheline lähedus toimivates võrgustikes ja teistsugune oskuste komplekt kui mandril elavatel inimestel (Foley jt, 2023). Viimane ei tähenda, et saartel elavad inimesed elaksid teises ajas või oleksid mahajäänud, vastupidi. Paljudel väikesaartel on inimesed leidnud uuenduslikke lahendusi mõnes majandussektoris, nagu turismi nüansirikkamaks arendamine või saarel elamine nn digitaalsete nomaadidena (Foley jt, 2023).

Seega leidub saarte kogukondade kohta näiteid harmoonilistest kogukondadest, kus on tihedad omavahelised sidemed ja omavahel jagatakse ressursse, st peetakse silmas, et teiste kogukonnaliikmete pakutavatel teenustel oleks tarbijaid, samuti ollakse loomingulised ja nutikad kestlike lahenduste leidmisel (Foley jt, 2023).

Kuid tuleb arvestada, et harmoonilise kogukonna eeldus on see, et tekkinud on kogukonna toimevõimekust toetavad olud. Foley ja tema kaasautorid (2023) juhivad tähelepanu asjaolule, et konfliktid ja väline surve võivad olla nii tugevad, et kogukond murdub surve all: paljudest kohtadest on näiteid, kuidas kohapealsed võrgustikud on üleilmastumise, läbimõtlema taristu

ning kinnisvaraarenduse või võimu survestamise tagajärjel kas alla surutud, ümber kujundatud või kadunud. Allasurutud ja enda sees või ümber konflikte kogev kogukond ei suuda raskuste all hakkama saada.

Kogukonnas varasematel aegadel läbi elatud kriisid ja traumad mõjutavad inimeste reageerimist uuele, praegusaja survele. See aga tähendab, et kogukonnad vajavad taastumiseks teadlikku ja sihipärast tegevust ning tööd. Dialoogiline töö kogukondades on võimalus, mis on hiljuti leidnud tunnustust kogukondade arendamise valdkonnas.

Dialoogiline töö põhineb avatud dialoogi lähenemisel, mis on välja arendatud vaimse tervise valdkonnas väga tõsistes kriisides inimeste aitamiseks oludes, kus ei olnud kasu olemasolevatest teenustest ja abist. Avatud dialoogi filosoofia, põhimõtted ja 12 elementi on viimastel kümnenditel levinud vaimse tervise valdkonnast ka kogukondade arendamise ja haridusvaldkonda.

Kogukondade arendamise alal korraldatakse nii avatud dialoogi peamiste põhimõtete alusel kohtumisi kui ka tulevikudialooge. Avatud dialoogi kohtumised võimaldavad töötada läbi kriisi, õppida tundma kogukonnaliikmete vaateid olukorrale, sõnastada raskused ja kujundada nende kuulamiseks reflekteeriva keskkonna (Seikkula ja Arnkil, 2019).

Sellise keskkonna kujundamise eeldus on, et kohtumisi korraldab meeskond, kus on vähemalt kaks avatud dialoogi väljaõppe läbinud liiget. Nende oskused hõlmavad (Narusson, 2022)

- ruumis räägitavate murede absorbeerimise võimet;
- kohtumisel osalejate sisemiste dialoogide tajumise võimet;
- nn polüfoonia ehk mitme hääle (seisukohtade, vaadete, mõtete) lubamist ruumi viisil, et need asetuvad üksteise kõrvale ja ei või(s)tle omavahel ega moodusta hierarhiat.

Sellistel kohtumistel teeb reflekteeriv tiim kohtumise vältel rääkimise ja kuulamise voos rütmi katkestusi ning reflekteerib kõigi osaliste juuresolekul omavahel, olles sel ajal kontaktis iga inimese öeldud mõtete ning ruumis emotsionaalsel ja kehalisel (nt pinged, raskustunne, kontakti teke inimeste vahel) tasandil kogetavaga. Seejuures loovad ka meeskonnaliikmed polüfooniat, st ei kujunda ühtset seisukohta ega väljenda omavahel nõustumist.

Professor Tom Erik Arnkil (2019) kirjutab, et dialoogilise ruumiloome juurde kuulub kohtumistel ja kogukonna kogunemistel teadlik tegelemine viie mõõtmega. Need on (Arnkil, 2019)

- 1) füüsiline ruum (kõik näevad üksteist, ruum on mugav);
- 2) sotsiaalne ruum (kõigi erinevate sotsiaalsete positsioonidega inimesed on teretulnud);
- 3) vaimne ruum (kõik tunnevad end psühholoogiliselt hästi: pole vägivalda, rõhumist, halvustamist);
- 4) diskursiivne ruum (kõik maailmavaated ja mõtlemisviisid on teretulnud);
- 5) ajaline ruum (võrdne aeg kõigile, piisavalt aega mõtlemiseks ja oma mõtete väljaütlemiseks).

Kogukonnale suunatud tulevikudialoogid on meetod, kus koostööprotsessis olevad kogukonnaliikmed analüüsivad muret tekitavat olukorda või kriisi, seejärel kujutavad ennast ette tulevikus (nt aastas 2030), kus seda mureolukorda enam ei ole, ja kirjeldavad seda kui praegust tegelikkust (Landi jt, 2024). Seejärel töötavad nad samm-sammult läbi protsessi, kuidas nad jõuaksid paremasse tulevikuolukorda, ja kujundavad kogukonna heaolu suurendamise plaani (Landi jt, 2024).

Avatud dialoog kuulub psühholoogias dünaamiliste lähenemiste valdkonda ning nende aluseks on teadmine, et inimesed mõjutavad üksteist ja suhted moodustavad süsteemi. Kogukondlikke suhteid tuleb mõista kui suhtesüsteemi ja nende suhetega tuleb tegeleda, pöörates tähelepanu suhete tervikule.

3. Uurimuse tegemine

Kolmandas peatükis antakse ülevaade uurimuse eesmärgist, protsessist ja uurimuses osalenutest ning andmekogumise ja -analüüsi meetoditest.

3.1. Uurimuse eesmärk

Uurimuse eesmärk oli saada ülevaade Vormsi elanike kogukondlikest suhetest, kogukonna kuue valdkonna tugevatest külgedest ja praegusaja toimimise seisukohast olulistest funktsioonidest.

Uurimuse aluseks on võetud kogukondade arendamise valdkonna toimevõimekust arendav lähenemine, mille alusel on igal paigaga seotud kogukonnal (vähemalt) kuus valdkonda. Kogukondade tugevate külgede kuus ala on igas kogukonnas isesugused ja kujundavad ainulaadsuse (vt lähemalt ptk 2). Lähenemist on kirjeldanud ja analüüsinud John McKnight, Cormac Russell ja John Kretzmann.

Kogukonna toimevõimekust arendava lähenemise rakendamist on analüüsitud ning hea edasiviiv kriitika on pööranud tähelepanu võimuküsimusele. Inimsuhted on rühmades dünaamilised ja kogukondi mõjutab nii sisene võimudünaamika kui ka mitmesugused ühiskonnas toimivad võimu liigid. Seega ei piisa üksnes kogukonna tugevate külgede tundmaõppimisest ning nende sümbioosist. Vaja on teadlikkust suhte- ja võimudünaamikast, et kogukonda kuuluvaid või kuuluda soovivaid inimesi ning kogukonda kui kooslust mitte kahjustada (või mitte lasta inimestel end ise teiste poolt survestada või kahjustada).

Lisaks toimevõimekust arendavale lähenemisele ja võimudünaamikale on kolmas komponent kogukonna funktsioonid. Iga kogukond tegutseb oma heaolu eesmärgil. Cormac Russell (2022) nimetab 13 funktsiooni, mida kogukonnad täidavad, st millele nende tegevus on suunatud (vt ptk 2). Kõik kogukonnad ei tegele ega peagi tegelema kõigi 13 funktsiooniga. Kogukonna arengu vaatest on vaja teada, milliste funktsioonidega kogukond tegeleb. Funktsioone võib olla rohkem, kui Russell on neid kirjeldanud, kuna kogukondade arendamise uurimuste tegemine kestab. Kokkuvõttes tulenevad selle uurimuse lähtekohad kogukonna toimevõimekust arendavast, suhte- ja võimudünaamika ning kogukonna funktsioonide lähenemistest.

Uurimisküsimus on järgmine: millised on kogukonna liikmete ühist tegutsemist raamistavad suhted ja võrgustikud, samuti inimeste tugevad küljed ja tulevikusoovid, milline on saar kui keskkond ja seal toimivad võrgustikud, sh organisatsioonid, ning praegust identiteeti kujundavad lood ja traditsioonid?

3.2. Andmekogumise meetod ja protsess

Uurimus lähtub kvalitatiivsest uurimisviisist. Mõistame selle all sotsiaalse fenomeni (kogukond) uurimist, tuginedes inimeste (kogukonna liikmete) vahetutele kogemustele saare igapäevaelus ja nende tõlgendustele oma kogemuste kohta. Kvalitatiivse lähenemisviisi alusel on inimesed ise oma elukontekstis tähendusi loovad agentsed indiviidid. Seega ei ole me kogunud arvnäitajaid. Meile on kvalitatiivse uurimisviisi järgi pakkunud huvi see, millised protsessid kogukonnas toimuvad ning kuidas inimesed ise näevad ja kogevad kogukonna suhteid ja kogukonna valdkondades eksisteerivaid tugevaid külgi, millele tuginedes nad saavad ise oma kooslust kujundada.

Andmete kogumiseks valisime poolstruktureeritud intervjuu vormi ja töötasime välja intervjuukava, mille alus on toimevõimekust arendav lähenemine. Intervjuukavas oli seitse teemaplokki:

- 1) inimeste oskused, teadmised, kogemused, soovid (seoses Vormsi saare ja kogukonna eluga);
- 2) paiga looduskeskkond ja inimeste kujundatud keskkond;
- 3) loomulikud suhtlusvõrgustikud;
- 4) organisatsioonid ja nende tegevus kogukonna suunal;
- 5) kogukondlik majandamine ja majandustegevus saarel;
- 6) lood, legendid ja traditsioonid;
- 7) tuleviku võimalused ja soovid seoses Vormsi saare ning kogukonnaga.

Iga teemaplokk sisaldas põhiküsimusi. Need olid laadilt võimalikult avatud, et intervjuueeritavad saaksid rääkida nende jaoks olulistest aspektidest. Poolstruktureeritud intervjuu vorm andis intervjuerijale võimaluse küsida juurde täiendavaid ja täpsustavaid küsimusi.

Intervjuud tegime individuaalintervjuudena ja lisaks tegime ühe fookusrühmaintervjuu. Mõlemal juhul kasutasime sama intervjuukava. Intervjuud kestsid üks kuni kaks tundi ning need tehti Vormsi saarel 14.–16. aprillini 2024.

Intervjueerisid kõik üheksa Vormsi uurimisrühma liiget: neli liiget tegi kaks individuaalintervjuud ja viis liiget tegi ühe intervjuu (sh osales ühes intervjuus kaks pereliiget). Fookusrühmaintervjuud juhtis uurimisrühma juht, kuid kohtumisel osales veel neli uurimisrühma liiget. Intervjuud audiosalvestati. Audiosalvestisi uurimisrühmas sees omavahel ei jagatud.

Intervjuud tehti intervjueeritavate kodudes, igapäevastes tegevuspaikades (nt käsitöötuba) ja ühel juhul majutusasutuse söögikohas.

Intervjuude tegemisele eelnes selleks aja ja koha kokkuleppimine ning intervjuu tutvustamine kirjavahetuse käigus või telefoni teel. Intervjuukohtumise alguses sõlmiti suuliselt informeeritud nõusoleku kokkulepe, mis audiosalvestati. Intervjuudes ei küsitud intervjueeritavaid isikuid puudutavaid tundlikke andmeid.

3.3. Uurimuses osalejad

Uurimuses osalejate ehk intervjuueeritavate leidmiseks tegime koostööd Vormsi elanikega. Uurimisrühma juht arutas läbi soovi leida võimalikult erinevaid inimesi intervjuueeritavate hulka, sh

- erinevatest küladest,
- erinevas vanuses (väga noortest kuni pensioniealisteni),
- erinevatelt elualadelt,
- erineva ajavahemiku Vormsil püsivalt elanud inimeste seast,
- erinevatesse võrgustikesse ja vabatühendustesse kuuluvate inimeste seast.

Vormsi inimesed edastasid uurimisrühmale intervjuueeritavate soovitusliku nimekirja. Kuna selles oli rohkem inimesi, kui oli võimalik intervjuueerida, kaalus uurimisrühm, kuidas teha valik ja hoida kinni taotlusest, et uurimuses osaleksid võimalikult erinevate kogemustega inimesed.

Kokkuvõttes tegime 13 intervjuud, milles osales 14 inimest. Fookusrühmaintervjuus osales 7 inimest. Kokku intervjuueerisime 21 inimest.

3.4. Andmeanalüüsi meetod ja protsess

Andmete analüüsimiseks kasutasime temaatilise analüüsi meetodit (Lester jt, 2020). Temaatilise analüüsi aluseks on teemad, mis pärinevad valdkonna kirjandusest (teoreetilised lähtekohad). Praeguses uurimuses olid teoreetiliseks aluseks kogukondade kuus tugevate külgede ala. Temaatilise analüüsi protsessis tehakse läbi andmete töötlemisel üksteisele järgnevad etapid.

Analüüs hõlmas andmete analüüsimisel järgmisi etappe.

3.4.1. Audiosalvestatud intervjuude transkribeerimine ja tundmaõppimine

Iga intervjuueerija transkribeeris oma salvestise ise. Transkribeerimise esimeses etapis kasutasime Office 365 transkribeerimise moodulit, tekstiks.ee ja <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/> veebipõhist kõnetuvastust. Seejärel kuulas iga intervjuueerija enda tehtud salvestised üle ja korrastas teksti.

Kokku tekkis üle 300 lehekülje tekstilist materjali, mida asusime analüüsima. Intervjuude kuulamine ja transkribeerimine ning uurijamärkmete (memode) lugemine võimaldas andmetesse süveneda (Lester jt, 2020). Intervjuude transkriptsioone uurimisrühma sees vastastikku ei jagatud: oma transkriptsiooni(de)ga töötas iga uurimisrühma liige ise. Uurimisrühma juht koondas kõik transkriptsioonid kokku uurimuse analüüsi ja ülevaate koostamiseks.

3.4.2. Andmete kodeerimine ja temaatiline analüüs

Saadud tekstilise materjali analüüsimiseks koostas uurimisrühm struktuuri, mille põhiosa moodustas kaheksa teemat. Kuus põhiteemat tuletati kogukondade arendamise aladest ehk **ehituskividest**. Lisaks oli struktuuris tulevikku puudutavate soovide teema ning intervjueritava enda huvid ja tegevusalad.

Iga uurimisrühma liige kodeeris intervjuude tekstilise materjali nii, et liigitas terviklikku mõtet kandvad tekstiosad (fraasid, laused, väljendatud mõtted) sobiva teema alla ning seejärel liigendas tulemuse omakorda teema juurde kuuluva alateema alla. Kodeerimisele ja struktureerimisele järgnes uurimisrühma sees analüüsiprotsessis saadud teemade ning alateemade alusel tulemustest mitu korda rääkimine, täpsemalt nende mõtestamine ning rõhuasetuste ja nüansside üksteisele selgitamine.

3.4.3. Analüüsitulemuste esitamine

Analüüsiprotsess jätkus ülevaate tulemuste peatüki esimese versiooni koostamisega. Selles etapis kirjutas iga uurimisrühma liige lahti ühe teema koos alateemadega. Ta arendas teema esitamiseks struktuuri ja otsis intervjuude temaatilise analüüsi tabelist illustreerivaid tsitaate, et nii võimaldada uurimuse ülevaate lugejal saada vahetu kontakt algmaterjaliga.

Kui algses analüüsis olid kõik intervjuud varustatud koodiga ja ka tsitaatidele oli intervjueritavate tähistamiseks lisatud kood, siis uurimuse ülevaatest on koodid eemaldatud, et hoida intervjueritavad võimalikult anonüümsetena. Uurimisrühma liikmetel on olemas info, kellelt millised tsitaadid pärinevad. Tulemuste esitamisel peeti silmas põhimõtet, et tsitaadid pärineksid võimalikult erinevatelt intervjueritavatelt.

Uurimisrühm tutvustas analüüsi tulemusi Vormsi elanikele suuliselt 10. juunil saarel toimunud kollokviumil. Seal kuulnud mõtteid võttis uurimisrühm arvesse analüüsi teises etapis ja ülevaate koostamisel.

10. juuni kollokviumil oli soov peegeldada kohalikele elanikele tagasi, millised tugevad küljed ja võimalused on neil kuue ala ehk ehituskivi kujul olemas. Nende ehituskivide tutvustamise mõte oli reflekteerida ühelt poolt nii tugevaid külgi, mis on edasiliikumiseks väga olulised, kui ka näidata, milliste aladega seoses on soove (st mis sisaldavad muret). Uurimisrühm soovis hoiduda patroneerivast hoiakust ja olukorra keeruliste aspektide rõhutamisest.

Küll aga kostis kollokviumil mõte, et mure olukorra pärast on väga suur ja seesolijana on raske näha olukorra juures positiivseid aspekte ehk kogukonna tugevaid külgi. Seda ruumis kõlanud mõtet oleme siinse ülevaate koostamisel arvestanud, peegeldades intervjuudes väljendatud soove, muresid, ootusi ning hetkeolukorda ja tulevikku puudutavaid mõtteid.

4. Tulemused

Neljandas peatükis on intervjuude kaudu kogutud ja temaatilise analüüsi teel saadud tulemused kirjutatud kogukonna ainulaadsust moodustavate valdkondade struktuurile põhinedes seitsmeks alapeatükiks. Need seitse kogukonna juurde kuuluvat ainulaadset valdkonda on inimeste oskused-teadmised, looduskeskkond ja inimeste kujundatud keskkond, kohalikud inimsuhete võrgustikud, avaliku ja erasektori tegevus kogukonna suunal, majandamine saarel, lood-legendid ning tulevik. Alapeatükkides on omakorda allteemad.

Selles peatükis on suur osakaal intervjuudest pärinevatel tsitaatidel, sest uurimisrühmana soovime, et uurimuse ülevaatest kostaks autentselt Vormsi inimeste hääl.

4.1. Vormsi inimeste oskused, teadmised, peamised tegevusalad, omadused ja kogukondlikud suhted

Teatud piirkonnas ja paigas elavad ja toimetavad inimesed kujundavad selle paiga igapäevaelulise näo. Iga inimene annab kogukondlikku tervikusse panuse oma oskuste, teadmiste, tegevuste ja tegevusaladega, aga ka sellega, mille vastu on ta kirglik või mis paneb teda muretsema.

See kehtib isegi siis, kui selle inimese tegevus ei saa avalikku tähelepanu ja näib, et ta mõtleb-tegutseb oma koduõue piires. Seega mõjutab saareelu tervikut iga inimene oma tegevusega. Intervjuud võimaldasid uurijatel vaadata sisse intervjuudes osalenud Vormsi inimeste igapäevastesse saareeluga seotud kogemustesse ja andsid samal ajal ülevaate sellest, kuidas näevad nad ise oma eluolu.

4.1.1. Iseloomulikud omadused

Intervjuude põhjal saab öelda, et Vormsi inimesi iseloomustavad kõige paremini isemajandamine, toimetulek, töökus ja paindlikkus, st võimekus saada hakkama väga mitmesuguste olukordadega. Looduslik eraldatus on loonud saarel olukorra, kus elanikud on harjunud võimalikult paljusid asju iseseisvalt tegema ja õppima ning kasutama selleks kohalikke ressursse.

„Et miks minul on nagu Hunt Kriimsilmal seitse ametit, ongi sellepärast, et ma ei saa kõiki mune ühte korvi laduda. Vormsi inimene on selline, kes noh, see kohalik elukeskkond, see praam ja kõik selles mõttes väga palju kasvatab. Vormsi inimesed peavad olema hästi paindlikud. Tuleb olla siukene hästi mitmekülgne, mitmekesine ja selles mõttes ka paindlik.“

Intervjuudes mainiti vormsilasi iseloomustavate tunnustena enim praktilisust ja konkreetsust. Asju on ajast aega tehtud seal sellisel moel, nagu on kõige praktilisem, arvestades selle saare loodust, omapära ja kohapeal leiduvaid materjale.

Intervjueeritavad leidsid, et Vormsil elavad inimesed on õppinud paljusid asju tegema nii, nagu on selle saare jaoks kõige mõistlikum, ja nad mõtlevad seetõttu sageli just tegevuste kaudu. Nad teavad, milliseid samme tasub ette võtta, et lahendada saarel mõni probleem või arendada midagi uut. Sel põhjusel leiavad nad, et üldine jutt plaanidest ja visioonist on küll ilus, aga selleks, et üksteisest saadaks paremini aru, tuleks jutt sisustada näidete ja detailidega sellest, millised on ehitusplaanid või kuidas kavatsetakse teatud tegevusi ellu viia.

„Muidu on rääkida küll üldist juttu ja tore ja ilus ja noh, tunneme ennast intelligentsena, aga tegelikult tuleb detailidest ka rääkida. Siis on nagu arusaadav ja mulle tundub, et see on kõige nauditavam, kui me räägime mingitest konkreetsetest asjadest.“

Kuigi vormsilased on harjunud asju ise tegema ja näevad seda ühtlasi Vormsi elaniku tunnuseks, nimetati selle kõrval intervjuudes ka igapäevase seotuse teiste Vormsi inimestega ning vajaduse korral neile appi minekut. Mainiti sõltuvust üksteisest ja suhteid, milles on palju ajalugu. Ühest küljest võib nendes suhetes peituda ka pikaajalisi konflikte, kuid samal ajal tähendab see, et kui on vaja midagi laenata või mõne töö juures abistada, siis leitakse saarelt need võimalused.

„Ega meil käib see umbes niimoodi küll – midagi on laenata vaja, kas tööriista või mida iganes, või tehnikat korraks või traktorit või autot või. See on niukene normaalne, et kunagi läheb, noh, vaja seda ka ju niikuinii. Noh, et et me ei ütle, et et umbes nii, et ma annan sulle koti kartuleid ja sa anna mulle see, onju, ei noh, kui on vaja, siis võta tee ära oma asjad ja. Jah. Ei kunagi niikuinii sul on mingi jänn ja sa lähed küsid temalt jälle midagi.“

Saareelu on kujundanud vormsilasi mõistma, et teiste inimeste abi läheb vaja.

„Et ongi, et kes oskab hästi ehitada, see ehitab ja teda kutsuvad nagu teised endale ja, ja, ja kellel on jälle võib-olla mingisugused ... midagi muud, on noh, et et siis siis samamoodi, nagu teatakse ära, eks ju, ja ja üksteist sellega nagu abistatakse.“

Iseloomustava joonena toodi esile veel uudishimulikkus, mis tuleneb saare väiksusest, inimeste vähesusest ja üksteisega seotusest.

„Vormsi inimene on uudishimulik. Ta on uudishimulik. Ta võib teha näo küll, et nagu ei huvita või sõltub olukorrast, aga tegelikult on Vormsi inimene küllaltki uudishimulik. Noh, küllap see on igal pool mujal ka, aga see tegelikult joonistub ikka natuke välja.“

Omavahelist seotust tunnetatakse ka siis, kui suhtlust ja läbikäimist palju ei ole.

4.1.2. Suhted

Inimene on olemuselt suhete struktuuridesse kuuluja. See elu, mida me individuaalselt elame, on kollektiivselt loodud. Seepärast on arusaadav, et saareinimeste omavaheliste suhetega seoses kerkis esile teemasid, mille kohta jagati intervjuudes mõtteid ja tähelepanekuid.

Vormsi elanikud tunnetavad omavahelistes suhetes pingeid ja pörkumisi. Selle konteksti juurde kuulub, et aeg-ajalt tunnevad nad end mittemõistetuna ja kogevad valusaid emotsioone.

„Mulle nagu tundub seda, et et me kuidagi nagu noh, teeme üksteisele nagu hästi kuidagi nagu haiget või et et millegipärast on need ootused hästi suured teistele ja, ja selle kaudu tekivadki pinged.“

Saareelu kontekst teeb keeruliseks olukorra, kus näiteks ühes organisatsioonis töötab kaks inimest, kes ei saa omavahel läbi. Kui linnalises keskkonnas saab töökohta suhteliselt kergesti vahetada, siis saarel ei ole see võimalik, sest see tähendaks sageli elukoha muutumist ja saarelt ära kolimist. Elu- ja töökohta ning kooli vahetus on suur muutus kogu perele, st Vormsil ei puuduta see mitte ühte inimest, vaid kogu peret. Kirjeldatud olukorrad näitavad, et suhetes olevate pingetega on vaja töötada võimalikult varases etapis ja sihipäraselt.

„Siin nagu me peame üksteisega arvestama, sellega, et me olemegi erinevad selles mõttes, et et siin ei ole võimalik see, et et et ma lihtsalt lähen nagu mujale tööle. Et sa lihtsalt noh, peadki nagu hakkama saama. Ja kui me nagu nagu ikkagi nagu pigem läheme seda teed, et me noh, ütleme niimoodi, kas mina või tema või, või noh, sööme üksteist nagu välja. Siis me tegelikult kaotame neid inimesi, kes nagu südamega on olnud noh. /.../ Võib-olla keegi ei julge tulla. /.../ Aga ma arvan, et meil on päris mitmed inimesed läinudki niimoodi.“

Ehkki vormsilaste vahelistes suhetes on pingeid, leidub teiselt poolt ka hulgaliselt meeldivaid kogemusi. Intervjuudes rääkisid saareelanikud, kuidas nad väärtustavad hetki, mil eri põlvkondade inimesed tähistavad midagi või laulavad koos. Inimesed avaldavad üksteisele mõju ning seepärast on hea väärtustada kogemusi ja olukordi, kus ühiselt suudetakse suhetes toimuvaid protsesse kaitsta ja kujundada.

„On tekkinud sellised nagu väga mõnusad koosviibimised või noh, ütleme, kus ongi nagu rohkem inimesi, siis minu meelest seal nagu tekib nagu selline nagu helgus /.../ et siis lapsed ja vanemad ja nagu koos, erinevad põlvkonnad /.../ nagu see tunne.“

Intervjuudes meenutasid Vormsi elanikud kogemusi olukordadest, kui nad on saanud seltskondlikult suhelda ja neil on säilinud hea emotsiooniga mälestused.

„Tuli taasiseseisvumine ja paljudel ei olnud enam millegist elatuda, siis ... siis kes vähegi kala püüda oskas, siis püüdis kala /.../. Hullo laht oli Eesti üks paremaid siia koelmealasid ja sügiseti tulid mehed üle saare kala püüdma ja nad olid /.../ pimedani /.../ naised ootasid siis siin siinsamas rannikul /.../ ootasid,

millal nad merelt tulid. Siis oli just see aeg, kus sai seltskondlikult suhelda ja mehi oodata. Kui nad merelt tulid, siis nad said omavahel arutada, kuidas keegi saaki sai. See oli selline, noh, tore tore aeg oli.“

Kestvaid häid emotsioone esile kutsuvate kokkusaamiste, ühistegevuste ja sündmuste kui suhete keskkondade loomiseks saavad teha võrgustikud ja spetsialistid tööd. Samas tuleb meil silmas pidada, et inimeste jaoks tähenduslikud ja kogukonna jaoks edasiviivad jutuajamised toimivad formaalse ja mitteformaalse piirialal. See tähendab, et organisatsioonid, sh vabaühendused (formaalsed organisatsioonid), saavad korraldada sündmusi ning inimesed kui osalejad saavad oma vaba ja mitteformaalse suhtlemise kaudu pidada nende endi jaoks olulisi jutuajamisi, mis aitavad võrgustikke ja saareelanikke omavahelises suhtlemises edasi paremate suhete suunas.

Üks paljudes intervjuudes kordunud teemasid on saare püsielanike ja peamiselt suvisel ajal saarel elajate suhted. Ühe aspektina tuli välja, et intervjuudes osalejad tunnetavad, et need kaks rühma väärtustavad erinevaid asju. Väljendati mõtet, et Vormsilt otsitakse just seda, mida on parasjagu kellelgi vaja.

„No üldiselt minu jaoks, kui ma mõtlen ennast – kas ma siis olen vormsilane või mitte, need aastad, mis ma olen elanud siin, mul on ikka elukeskkond. Tähendab, ma tean, et ma tulin elama saarele. Saarel on rand, see loodus ja see on mulle ka esmatähtis, mille pärast ma tulen siia, see on see vaikus, see on see rahu mõnes mõttes. Sest muidu ma võiksin ju sama hästi linna lähedal kuskil. Ja see on see eriline, mille pärast ma siia tulen. Ma ei tule siia suvitama ega neid tegevusi tegema, mis siin suverahvas teeb, et see on see nagu väga suur erinevus nende suvel tulijate ja kohalike vahel. Ma näen väga suuri, jah, nagu erinevaid soove selle kahe nii-öelda kogukonna vahel. Meile tahetakse öelda, et ka suvevormsilased on Vormsi kogukonna liikmed.“

Intervjuudes osalejad arutlesid suhete, vormsilaste väärtuste ja identiteedi teemadel ning nende mõttekäikude põhjal näib, et nad püüavad teist osapoolt mõista, et saada aru, millest tulenevad teatud väärtused ja soovid. Erinevusi elukorraldust puudutavates ootustes tajutakse saare kui terviku vaatest siiski tegeliku ohuna.

„Aga kuidagi on see jah, hästi-hästi palju tahetakse tuua just seda – jutu alguse juurde tagasi tülles –, et tuua seda nagu mandri ühiskonda nagu meile siia, nagu just seda suurlinna ja seda nagu, kus on nagu konkreetsed reeglid ja kõik asjad, et noh, meil ei ole seda tegelikult vaja.“

Intervjuudes osalejad olid mures, et kui arendamisprotsessi keskmes on linnaelu hüved, siis kaob saarele omane elu ja see, mille pärast praegu saarel elavad inimesed Vormsilt väärtustavad.

Kõik intervjuud näitasid, et küsimus sellest, kes on vormsilane, on väga oluline.

„Mina ise tunnen, et ma olen vormsilane, aga kui ma ... ma käiks ainult nädalavahetustel? /.../ see on väga raske teema ja väga aktuaalne teema. /.../ Ses mõttes nagu, et me ei saa seda joont nagu tõmmata, et mina olen nüüd suvevormsilane ja sina ei ole. Kust sa selle joone siis tõmbad? Et võibolla tõesti, et

see suvevormsilane, kes ei ole siin see 360 päeva, aga ta selles suhtes, et ta nagu organiseerib ja toimetab, et võibolla on isegi Vormsile võibolla natukene kasulik. Et see on siukene kahe otsaga asi jälle.“

Väikeste kogukondade jaoks on suhetes toimuv väga isiklik ja mõjutab inimesi vahetult. Isegi kui saareelanikud omavaheliste igapäevaeluliste kohtumiste raames nendest ei räägi, ei tähenda see, et need olulised küsimused kaotavad oma aktuaalsuse.

Uurimus näitab, et Vormsi elanike küsimused, mis vajavad ja väärivad tähelepanu, on järgmised.

1. Kes on vormsilane?
2. Kuidas liikuda omavahelistes suhetes olevatest pingetest, mittemõistmisest ja konfliktidest edasi funktsionaalsetesse suhetesse?
3. Kuidas lahendada organisatsioonides inimeste vahel tekkivaid mittemõistmise olukordi nii, et inimesed ei peaks saarelt lahkuma (kui nad tegelikult seda ei soovi)?
4. Kuidas teadlikult ja sihipäraselt kujundada häid emotsioone sisaldavaid mälestusi inimsuhetes nii, et need meenuvad ka aastate pärast?

Tuleb tõdeda, et suhete teema on avaram ja puudutab paljusid kogukondi. Kenneth J. Gergen (2009) kirjutab, et kõigi meie – kogu planeedi – tulevik ei sõltu mitte niivõrd sellest, mil määral me suudame panustada indiviidide või isegi rühmade paremasse elukvaliteeti, vaid sellest, mil määral me suudame suhetes toimuvaid protsesse kaitsta ja kujundada, sest eelkõige suhete protsessidest ja suhete struktuuride kujundamisest sõltub meie tulevik.

4.1.3. Inimeste silmis väärtuslik

Intervjuudes toodi sageli esile, et Vormsi inimeste jaoks on väga oluline kohalik keskkond, loodus, selle rahu ja puutumatus. Väärtustatakse elamist looduse ja saare elukeskkonnaga kooskõlas, hinnatakse vabadust ning igapäevaelu elamist võimalikult lihtsal ja autentsel moel.

„See, kui sa oled nii-öelda nojah, ta omas mullis, siis sa oled nagu vanajumala selja taga.“

Saareelu rahulikkuse kõrval rõhutati rõõmu uutest tegusatest inimestest, algatustest ja üllatustest, mille puhul saab mõelda, „... et oh, näe see asi on võimalik Vormsis“. Sära toob saareelanikele silmi just tasakaal säilimise ja arenemise vahel: „Kui mingid asjad säilivad ja püsivad ühtepidi, aga teistpidi ka arenevad“.

Nimetati rõõmutunnet, mis tekib sellest, kui keegi saab olla kuidagi kasulik ja kui üksteisemõistmisest tekib sünergia.

„Kui me räägime külaelanikega mingitest lihtsatest asjadest, toome mingeid näiteid, kuidas teid parandada küla vahel või kuskil merevee tasemest ja mingitest plaanidest seal muuli juures, noh siis kohe ... kõik me saame aru üksteisest juba poolelt lauselt või isegi sõnalt ja kohe see annab energiat, kui inimesed saavad üksteisest ilusti aru.“

Vormsilased hindavad seda, kui nad saavad oma mõtteid jagada, teisi kuulata, koos arutada ja kogeavad nende jutuajamiste juures üksteisemõistmist. Saare looduskeskkond on intervjueritavate jaoks väärtus: just see loob miljöö, mis seostub vormsilaste jaoks oma identiteedi seisukohast oluliste karakteristikutega (rahu, autentsus, vabadus, lihtsal moel elamine ja samas areng ning edasiliikumine).

4.1.4. Oskused ja teadmised

Tegevusalad, millega Vormsi elanikud kokku puutuvad, on väga mitmekülgsed. Enim tõusid tegevusvaldkondadest esile loomakasvatus ja merega seotu. Meenutati kunagist piimakarja pidamist ja meiereid. Viljakasvatus on vähenenud, ent loomakasvatus siiski püsima jäänud.

„Eks üsna suurelt on nüüd loomapidamist selles mõttes, et peetakse neid vabapidamisel mere ääres neid lihaloomi.“

Saart ümbritsev meri on miski, millega on sealsed elanikud harjunud, mis on käe-jala juures ja millega on kõik seotud, kuid milles nähakse suurematki potentsiaali, kui praegu on võimalik kasutada.

„Meil on meri ümberringi. Me ei oska sellega midagi peale hakata. Me peaksime leidma väljundeid, et ikkagi sealt merest ka nüüd natuke toitu lauale tuua või siis ära elada saare peal, mis oleks nagu loogiline, et merest sa peaksid ära elama, kui sa saare peal oled.“

Vormsi elanike oskustest toodi eriti esile käsitööd, sh traditsioonilisi (samal ajal ka praeguses ajas praktilisi ja loomulikke) ehitusvõtteid ja sepatööd. Jätkuvalt on kudumine oluline tegevusala ning kohalikel on oskusi ja soovi sellega tegeleda. Vormsil olevat vanasti olnud ütlus, et naisel peavad käes sukavardad pidevalt käima ning kui käed ei tööta, siis ta istub nagu mees. Seetõttu liikusid Vormsi naised kodus või küla vahel ja tegid mitmesuguseid igapäevaseid töid ikka sukavardad samal ajal käimas. Tänapäeval on kudumine miski, mis toob inimesi kokku ja pakub võimalusi suhete arendamiseks.

„Naised oskavad kududa. Kõik tahavad osata kududa. Need, kes uued tulevad, tahavad osata, aga enamus on käsitööseltis ka. Seal, ütleme, saavad õpetust või koolitusi.“

Intervjuudes mainiti sageli jahindust, mis on väga laialt levinud ja kannab endas ka traditsioone. Selle kõrval nimetati ehitust, metsandust ning turismi- ja pärandivaldkonna tegevusi. Osa neist on antud edasi põlvest põlve ja need on paljude jaoks igapäevase tegevuse loomulik osa. Palju räägiti intervjuudes väikeettevõtlastest kui omamoodi eluviisi osast ja vajadusest olla saarel omaenda tööandja.

„Paljudel inimestel, kellel on nii-öelda ametlik töö, on ka siis mingisugune ettevõtlus kõrvalt. See on lihtsalt hea sissetulekuallikas. Turism on kõige parem selles mõttes selle põhitöö kõrvalt, et see on

Vormsi näol üsna lollikindel asi. Üldjuhul tead, et inimesed siia tulevad, et siis nii-öelda pead sealt vilju lõikama paratamatult.“

Kokkuvõttes on Vormsi elanikke, nende omadusi ja ka rõõmuallikaid vorminud ennekõike see saar ise. Vormsilased on kujunenud vastupidavaks ja isemajandavaks, armastades lihtsust ja praktilisust ning tundes rõõmu sellest, kui neid ja nende teadmisi väärtustatakse ning suudetakse saart arendada nii, et püsib tasakaal armsaks saanud olemasoleva säilitamise ning uute ideede ja algatuste sündimise vahel.

4.2. Paik. Looduskeskkond ja inimeste kujundatud keskkond

4.2.1. Looduskeskkond

Vormsilased tunnevad ühiselt uhkust oma saare puhta ja puutumatu looduse üle ning väärtustavad selle hoidmist. Hinnatakse kahe saareosa eriilmelisust: saare üks pool on kõrgem ja teine madalamate pinnavormidega. Igal külal on enamasti oma rand. Saare keskele jääva Fällarna inimesed käivad „võõras“ rannas. Söderbyl on küll rand, kuid see on kinni kasvanud ja käiakse hoopis Norrby rannas.

Väärtustatakse kogu saarel olevat liigirikkust.

„Metsades meeldib käia, seeneajal muidugi. Kõik lähevad vähegi. Nad ikka siin salatsevad siin ikka jah. Salatsevad, ja siis ongi suur pahandus see, et sellised paremaid seenekohtasi või niuksed, kus inimesed aastakümneid harjunud käima, nüüd on need lageraied võtnud ju kõik selle ära onju nii, et nad nii kurjad ka natukene, et nende seenekohad on kõik läinud.“

Tähtsal kohal on saarele omaselt meri ja rannad. Paikade nimetustest kõlasid intervjuudes korduvalt Saxby, Rälby, Sviby, Förby ja Rumpo poolsaar. Nimetati ka põliseid metsi, keskajast pärit põlde, rändrahned ning olulisi mälestisi, nagu Parunikivi ja Huitbergi paekühm. Kohalikel elanikel on kindlad paigad, mida nad väärtustavad, ja mereäärsed nn mahalaadimise kohad.

4.2.2. Inimeste kujundatud keskkond ja hooned

Tähtsate kohtadena nimetati inimeste endi majapidamisi. Oma talude seisukorda hindavad Vormsi elanikud väga heaks. Nad hoolivad oma majapidamistest ja peavad oluliseks ka seda, et need oleksid traditsiooniliselt hoonerohkemad.

„Need, mis on ikkagi, ütleme siin enne sõda ehitatud ja isegi peale seda ehitatud, siis on ikka elumaja ja ait ja saun ja, ja niisugused on ikka tavalised asjad. Puukuur ja nii edasi. Tänapäeval juba moodsad inimesed ehitavad omale maja, kus on saun sees ja puukuur teises otsas ja teinekord on ainult üks abihoone veel lisaks ja ongi kõik.“

Intervjuudes räägiti palju saunadest. Need on mõne intervjuueeritava arvates tähtsad kokkusaamiskohad. Kui saarel kutsutakse keegi külla, siis kutsutakse ta ühtlasi sauna.

„Sest et seal inimesed vabanevad, alkohol ka muidugi natukene liidab, ütleme. Annab särtsu juurde. /.../ sauna on see, mis kuidagi pehmendab kõike või kuidagi me oleme kõik võrdsed seal, ma ei tea. Saun on kindlasti üks koht, mis inimesi liidab. Ja ma arvan, et mina olen käinud 20 erinevas saunas siin vähemalt. Kutsutakse külla ja ikka. See on üsna levinud Vormsis tegelikult. Erinevad kogukonnad on meil siin natukene. Suvitajad ja välismaalased natukene ja nii edasi. Püsielanikest on ka sellised oma kogukonnad või huvi ... Kõik käivad oma saunades ja ega nad ei häbene seda. Tekivad oma mingid klubid seal.“

Teistega kohtumise paikadest nimetati kauplust, kust saadakse tihti esmast infot selle kohta, mis on saarel toimunud või plaanis. Veel nimetati rahvamaja ja kiigeplatsi, mis on aegade jooksul toonud kokku erinevaid inimrühmi ning mida mainiti läbivalt enamikus intervjuudes.

Kirikus käib aasta ringi pigem vähe rahvast, kuid kirikuaia talgutele koguneb märgatav osa saareelanikest. Hinnatakse kiriku ajaloolist rolli ja tuuakse paralleele saare kujunemislooga.

„Kui poleks kirikut, siis poleks ka Vormsi niimoodi asustatud, nagu ta on asustatud kunagi rootslaste poolt. Et kirik on see eestikeelse siis kõnekäänuga kirik keset küla, Vormsi kõnekäänuga kirik keset saart. See esindab mulle minevikku, olevikku ja ka tulevikku.“

Surnuaed on tõepoolest Vormsi maastiku üks maamärk, kuid teiselt poolt võib see mõjuda koomiliselt inimesele, kes tuleb saart külastama.

„Aga et noh, et Vormsis, kui inimesed tulevad poodi: „Kus me siis lähme?“ on ju. „Minge surnuaeda“ – no johhaidii, onju. Mida, onju? Mis mõttes? Vaata, et kus me saadame: surnuaeda, sinna allika juurde ja Saxby majakas ja ongi kogu ...“

Sadam on saarlaste jaoks etendanud loomuliku kooskäimiskoha rolli, kus praami oodates on nii mõnigi kord kokku satunud inimestega, kellega muidu harva kohtutakse. Tahtest hoolimata tekitab sadam suhtlemise ja läbikäimise võimaluse.

„Mul tuleb siuke väga ketserlik mõte, pole võib-olla ilus välja öelda, et me enim rääkisime, et ootasime laeva, et me saime seal juttu ajada, inimesed ootasid – äkki peaks praami graafikut kuidagi muutma? Äkki saan ma jälle kompsu kuskil juttu ajada?“

Kooliga seoses oli intervjuueeritavatel ühelt poolt rõõm, et see on ikka veel olemas, ja teiselt poolt mure, kuidas tagada kooli jätkusuutlikus.

„Koolimaja selles suhtes, et need, kes siin on palju aastaid elanud, nende lapsed on siin koolis käinud, ja kui lapsed käivad koolis, siis tähendab, et neil on side kooliga ja nende asjadega, mis seal koolis toimub: lõpetajate kokkutulek, niuksed asjad.“

Järeltulevate põlvete puhul peljatakse juurte kadumist juhul, kui kool peaks muutuma 6-klassiliseks või sootuks kinni pandama. See on suur oht, kuna mandril koolis käijatel ei ole võimalik säilitada saare identiteeti samamoodi nagu neil, kes õpivad kohapeal. Kool ühendab ning toob kokku peresid, lapsi ja põlvkondi.

Saareelu kestlikkusele aitaks kaasa uue spordihoone valmimine. See looks võimalusi juurde saarel olijatele ning võimaldaks korraldada üritusi ja spordilaagreid.

4.2.3. Saarelise keskkonna vahetu mõju inimestele

Mitme inimese intervjuust tuli välja, kuidas Vormsil on teistsugune ajaarvamine ja ka elutempo on mandri omast erinev. Mandril olles tahavad Vormis elanikud tagasi koju rahu ja vaikuse keskele.

„Ma käin sõpradel külas Tallinnas. Pool päeva, ma olen loll valmis.“

Erinevat tempot väljendab ka järgmine tsitaat:

„Ja et ainult tunne rõõmu nendest, jah, ja et siin aeg seisab, ja ütleks, aeg seisab, siin ajataju kaob, onju, kõik nii ...“.

Loodushoid ja loodusega seotud mured (sh kriisid) on nii mõnelgi korral saarerahvast ühtsemaks muutnud, kuid teatud juhtudel tekitanud ka eriarvamusi.

„Iga-aastased talgud, selline lihtne näide, kus meil lihtsalt on vaja mingid asjad korda teha. Kui on tormikahjud näiteks, siis ei ole ainult see vabatahtlik pääste. Kõik aitavad.“

Eraldi toodi esile turvalisus saarel: auto- ega koduuksi ei lukustata, oma inimesi tuntakse.

„Vormsi tervikuna on hästi ilmekas ja ma arvan, et igale vormsilasele, kes on siin püsielanik, tema jaoks on kogu Vormsi nagu tagahoov.“

Vormsil (pikalt elanud) inimesed ei mõtle üksnes oma kodutalu peale ja sellele, kuidas seal asjad on, vaid paiga peale tervikuna.

4.3. Kohalikud sotsiaalsed võrgustikud ja vabaühendused

4.3.1. Kohalikud suhtlusvõrgustikud kogukondlikkuse edendajatena

Kohalikud väikesed suhtlusvõrgustikud, mida Vormsi inimesed nimetavad ka oma turva-võrgustikeks, on kogukonna väiksemad osised. Üks vormsilane ise avas teema ja mõtestas väiksemate suhtlusvõrgustike ja kogukonna seoseid nii:

„Mina leian, et kogukond peab kasvama sellest samast, inimgruppidest välja, seestpoolt – igapäevaelu loob selle kogukonna, mitte nii, et meile valgub peale mass inimesi, ja siis öeldakse, et see on nüüd minu kogukond. Et ma leian äkki, et külaseltsis on nüüd 40 inimest ja see ongi nüüd minu kogukond. See on ju väljastpoolt tulnud, mulle peale surutud. Ma ei tunne neid inimesi. Ma ei tea neid inimesi. Kogukond ikka tekib sellest suhtlusest, sellest inimeste läbikäimisest ja ühistest tegevustest.“

Väiksemate võrgustike ja kogukonna mõtestamisel väljendas üks intervjuueritav arvamust järgmiselt:

„Meil on see kogukond on nii sürr sõna. Vormsis ongi nagu mingi sada kogukonda /.../. Et ei ole nagu siukest ühtset kogukonda, noh, minu arvates.“

Soovisime intervjuudes teada saada, millised on vormsilaste ühised tegevused ja liitvad huvid. Vastustest tuli välja, et saarel on väga jõuline käsitööselts, mis kannab loominguga edasi Vormsi pärandit ja toob naisi regulaarselt kokku. Üheskoos käiakse ka laatadel ja tehakse koostööd teiste seltsidega. Selts koguneb, tegutseb ja müüb oma asju vallamaja esimese korruse ruumides.

„Käsitööselts on kindlasti. Kõik see: Vormsi mustrid ja Vormsi kirjad, materjalid. Ega siin kohapeal on ju lambaid kasvatatud selle jaoks kaasajal ka, et nendest lammastest on tehtud siin ju ... lambavillast on tehtud kindaid ja sokke, ja ma võin ju eksida, aga igasugu muid esemeid ju ka. Rahvariiete juures ka need sõbad, ja seal on kirivööd ja noh, ma julgen öelda, et üks lambapidaja, legendaarne, lahkus küll pilve peale, aga ta tegi väga palju, jah, materjale ette. Jah, et see on käimiskoht.“

Mitu vastanut tõid olulisena esile rahvatantsurühma, mis käib tihti väljasõitudel, esinemas ja teiste rahvatantsurühmadega mõõtu võtmas.

„See rahvatantsurühm /.../ see, mis hoiab väga palju inimesi siin koos. Nad saavad iga esmaspäev, kolmapäev on kultuurimajas neil trennid, siis nad käivad siin väiksematel üritustel /.../ need rahvatantsuüritused siin Eestis. See toimetab juba mitu-mitukümmend aastat.“

Intervjuudes nimetati paari tugevat külaseltsi, eelkõige käis vastustest läbi kaks:

„/.../ Rälby on vist väga kõva külaselts ja Hosbys on külaselts, väga siukene tegus.“

„/.../ kui külaseltsid midagi ette võtavad, nad teevad seal asja ära. Et noh, Rälby külaselts on nüüd vist juba 20 aastat tegutsenud, igal aastal neil suvel on seal need laadad, isegi vist kolm korda.“

Tugevad külaseltsid, nagu Rälby ja Saxby, mängivad suurt rolli kohaliku identiteedi säilitamises ja edendamises. Neis nähakse ka potentsiaali tuleviku-Vormsil inimeste liitmiseks.

„Eks see külaseltside aeg, mina arvan, et see on ees. Ma kujutan seda sedamoodi ette, noh, eks see uusvormsilased ja vana-vormsilased, nad ei ole veel kokku kasvanud. Kunagi, kui päris kokku kasvavad ja siis, ma mõtlen, need, kes uued on, nad saavad oma koduümbrused ja ehitised ja asjad kõik valmis, siis on neil võimalik ka ringi vaadata, ja ainult mitte koduhoovi peale mõelda. Et siis saaks nagu nagu kõikidega kokku.“

Vabatahtlik merepääste paistab saarel silma tugeva meelsusega, koondades aktiivseid mehi.

„Eks me kõik siin kuigi palju käime läbi ja meil see vabatahtlike merepäästeselts /.../ see ühendab ka meid palju. Vaat et ikka teeme mingeid päevasi /.../, väljakutsetele, mis iganes, on ju, et needsamased jonnipunnid, kes muidu ei tahakski /.../ tere öelda, aga ikkagi kõik kohal, kui vaja on, ja on seltsi liikmed. Ütleme niimoodi, et ega nad seltsist välja ka ei astu, teevad nägusid teinekord /.../, vahva on ju, et koos olla. Eks meil siuke, no see ongi täpselt – nii iga päev käib üks õiendamine omavahel, kui midagi tõsisist on, siis on kõik üks mees, onju.“

Väga eriline ja kaalukas roll on pika ajaloo Poldiklubil. See on küll hääbumas, kuna klubi tuumikliikmed on jäänud vanaks ja lahkunud tarkade ridadest igaveseks, kuid intervjuudes nimetati, et Toivo suur tarkus on seda kandnud ja et „isegi pastor käib seal regulaarselt“. Poldiklubi tausta kohta rääkis üks intervjuueeritav nii:

„See teadmine või need inimesed on selline raudvara. Kui ikkagi kriitiline on, siis mina lähen küll küsima vanade meeste käest, et kuidas nemad seda asja näevad. Nad on vaikselt lahkumas, aga noh, see grupp või, ütleme, meil on üks selline Toivo-nimeline mees. Ta on olnud Vormsis väga tähtis inimene, väga paljude asjadega saab hakkama. Tal on seal treipingid, ja no ta on imeasju teinud seal! Ja siis kogu Vormsi mehed on käinud seal. Tohtu infohulk on seal läbi käinud. See, kui inimene kollektiivis on palju ja arutatakse igasugu asju, see muudab inimesed ikkagi kuidagi, noh, ma ei tea, kuidagi targaks. Aga see, kes on üksi kogu aeg ja nokitseb, temal on raske. See hulk inimesi, kes on kogu aeg kollektiivis ja nagu arutavad ... Me kutsume seda punkti seal Poldiklubiks.“

Intervjuudes nimetati veel vilgast jahimeeste seltsi, mis on oma hooajal väga aktiivne ja seob suure hulga saare mehi. Lisaks tavajahile oli hiljuti vaja korraldada erakorraline hundijaht, kuna huntide arv saarel ületas taluvuspiiri.

„Hundid hakkasid päris korralikult pahandust tegema. Murdsid juba lambaid maha ja karja. Ütleme nii, et kui me oleks kuskil mandril, siis ei oleks nagu hullu /.../ väikse koha kohta, ütleme, sihuke kümnene hundikari on päris ohtlik. See talv tehti siis see suur hundijaht ära. Aga enamasti ikkagi metskits ja siis metssiga põhiline, keda kütatakse nii-öelda liha eesmärgil.“

Jahiseltsi liikmed peavad jahipidamise kõrval tähtsaks omavahelist suhtlust ja kokkusaamist.

„Jah noh, jahindus /.../ – ongi nagu traditsioon, ega see tapmine iseenesest ei olegi see esmatähtis /.../ 1. oktoobrist kuni, ma ei tea, 1. märtsini põhimõtteliselt või isegi kauem, seajaht on lubatud nüüd kauem, et iga nädalavahetus saad sa oma seltskonnaga kokku, lähed jahile, tunnete end hästi /.../. See on selline traditsioon, et jaa. Naine ütleb ka, et sind sügisest kevadeni jälle ükski nädalavahetus ei ole, kuhugi minna ei saa. Jah, jahihooaeg on, ja inimesed saavad kokku ja see, omavaheline suhtlus on see.“

Jahiseltsi mitmekülgne funktsioon on olnud oluline aastakümneid.

„Kuna meil on palju metsa, siis veel 20 aastat tagasi oli nii, et praktiliselt igast perest olid noh ... Vormsi mees pidi olema jahimees. No see ei olnud kohustus, aga kui sa tahtsid kuuluda kuskile kogukonda, siis Vormsi mehed kuulusid jahiseltsi. Aga see, see hakkab kaduma. Kahjuks uute, uusi tulijaid on nüüd nii palju tulnud, ja-ja siis teised hoiakud /.../ varem oli see vajadus, et põllud oleksid korras ja, ja seda oli tarvis arvukust ohjata. Tegelikult on tarvis praegugi, aga, aga see teadmine, et et kogukonna liikmena sul on kohustus ka seda loomade arvukust ohjata ja kontrolli all hoida. Vot see teadmine nagu ei lähe edasi. Eks ole, jäädakse lootma veel nende vanemate tegijate peale.“

Toodi esile ka aktiivseid butiiginaisi, sepatööga seotud inimesi, muuseumi ümber koondunud inimesi, MTÜ-s Vormsi Kraam kasutatud riiete müügiga tegelevaid naisi, samuti naiskodukaitset kui selgelt välja kujunenud rühma, igareedest saalihokitrenni ja kettagolfi mängijaid.

Üks koostöö liik on ettevõtjate omavaheline koordineeritud teenuste pakkumine. Näiteks tegutsevad järgmised kooslused ja koostöövõrgustikud: giidid ja majutusteenuse osutajad, jahimehed ja liikumise kui tervisespordi väärtustajad (ajujaht), majutusasutused ning kalurid.

4.3.2. Ühendavad sündmused

Lisaks vabaühenduste tegevusele ja huvitegevuste rühmadele toovad saareelanikke kokku traditsioonilised sündmused, nagu jaanipäev, Olavipäev ja kirikuaialgud.

„Ja loomulikult, jah, jaanituli kui selline. Jaaniõhtu, et see on ilmselgelt, nagu igas kohas, hästi kokku toov üritus.“

Vormsilasi paneb ühiselt tegutsema ka vajadus likvideerida tormikahjud ja teekorrastustööd.

„Kui on tormikahjud. Kui mingi külatee, siis külainimesed lihtsalt tulevad appi ja tehakse ära. Ja eriolukordi on ka, kus elektriliinid on läinud. Siis saame ka siin aidata kogukonnaga.“

Erakorralistest talgutest on Vormsi inimestel kõige eredamalt meeles masuudikoristus ehk õlikoristustalgud, kuhu osa saareelanikest tuli mitu päeva järjest appi koristama.

Ühistegevustest nimetati intervjuudes uudse traditsioonina talvisel ajal kord kuus kõrtsis toimuvat mälumängu. Selle kohta öeldi, et „kõrts on puupüsti täis“ ja „seda oodatakse sama pikisilmi kui jõulusid“.

Meeldejäävate sündmustena nimetati ühiseid õhtusööke.

„Need õhtusöögid olid jah, et said võõrustada ja noh maksid mingi piletiraha ja siis oli siuke kolmekäiguline, kes kutsus külla, et iga kuu oli.“

Toimunud on kalapäev ja külaselts on korraldanud Rälby laata (vt ka külaseltside teemat).

4.4. Avaliku ja erasektori tegevus kogukonna suunal

Vormsi saarel on avalik sektor kogukonna sidususe ja stabiilsuse kujundaja. Saare kool ja lasteaed on kriitilise tähtsusega, pakkudes haridust ja toetades kogukonna ühtekuuluvust. Kooli nimetati intervjuudes kui saare ühte suurimat tööandjat. Kool on tähtis saare elujõulisuse, noorte perede saarel püsimise seisukohalt ja laste kujunemiseks hea miljöö loomisel.

„Liitklassidega on see, et kuna meid ei ole nii palju ja õpetajaid meil on tegelikult selle kooli kohta vist hästi selles mõttes, et neid on palju. Ehk siis, kui ongi klassis on näiteks kolm õpilast, siis õpetajal on väga lihtne, ja kui sa ei saagi teemast aru, siis küsid õpetaja käest ja ta ilusti seletab lahti. Ütleme, et hea on.“

Väärtustatakse suhtlust, mida loovad nii Vormsi lasteaed kui ka koolikeskkond ja mille kaudu kujunevad lastel head suhtlusoskused.

„Kõik suhtlevad omavahel ja lasteaed on ju samamoodi, et neile meil on nüüd päris titad ja siis need koolieelikud kõik on nagu ühes rühmas. Et see annab nagu selle titale annab nagu megasuure siukse hüppe.“

Teiselt poolt tõdetakse, et liitklassides võivad kannatada nii vanemate kui ka nooremate klasside laste teadmised.

„Tegelikult ise ma nagu ei poolda väga ühistunde, sest ta on üsna selles mõttes üsna ebaproduktiivne. Suuremad ei saa oma potentsiaali täielikult ära kasutada ja väiksemad võibolla julge, sest nad teavad, et suuremad on neil vastas.“

Vallavalitsus on oluline tööandja, pakkudes mitmesuguseid töövõimalusi. Vallavalitsus toetab kohaliku igapäevaelu toimimist ja saare majandust ning koondab elanikke kesksete teemade ümber. Intervjuudes nimetati, et vallavalitsus on kutsunud kokku kohalikke ettevõtjaid, et arutada nendega koos tulevikuvõimalusi. Samas tuleb tõdeda, et valitsemine ja võim on intervjuude põhjal Vormsil väga tundlik teema ning tekitas intervjuueeritavatele muret.

Vormsi erasektor tähendab väikeettevõtteid ja üksi ettevõtjana tegutsejaid, keda võib leida igast külast. Inimesed tegutsevadki tihti üksi või oma pereliikmeid kaasates ja neil on mitmekülgsed oskused, mis võimaldavad pakkuda laia valikut teenuseid. Näiteks võib kõrvalmajast leida elektriiku, kuigi tema oskustest ei pruugita laiemalt teada.

Vormsi kauplus on tähtis kohtumispaik ja töandja, mis mitte ainult ei paku igapäevaseid kaupu, vaid toimib ka saare sotsiaalse keskpunktina.

Lisaks mängivad saare majanduses suurt rolli majutusasutused ja toitlustajad, pakkudes teenuseid nii saare külastajatele kui ka kohalike elanike külalistele ning tuues suvekuudel saarele lisatulu.

Vormsil on arstiabi kättesaadav, olemas on ka juuksuriteenus.

„Arstiabi on meil väga okei siin. Hambaarsti juures pean linnas käima.“

Talumuuseum on suurepärase näide asutusest, mis mitte ainult ei säilita Vormsi ajalugu, vaid toimib ka turismi tõmbekeskusena, pakkudes külastajatele esmase ülevaate saare (eripärasest katkestustega) kultuurist ja ajaloost.

4.5. Majandamine saarel ja majanduslikud ressursid

4.5.1. Igapäevane töö

Vormsil elamine nõuab kohalikest pealehakkamist ja ettevõtlikku meelt. Intervjuudest tuli välja, et paljud elanikud tegelevad igapäevaselt või põhitöö kõrvalt ettevõtlusega. See asjaolu tuleneb eelkõige saare väiksusest: vabu töökohti ja töandjaid napib ning sissetuleku tagamiseks on vaja olla leidlik.

„Paljudel inimestel, kellel on nii-öelda ametlik töö, on ka siis mingisugune ettevõtlus kõrvalt. See on lihtsalt hea sissetulekuallikas.“

Ettevõtlusega tegeletakse peamiselt metsanduse, põllumajanduse ja toidutootmise valdkonnas ning hooajalises turismisektoris. Intervjuudes mainiti, et turismiteenuse pakkumisel tuleb olla paindlik, sest loomult on tegu suvekuude tööga.

„Vormsil on lihtsalt natuke see, et siin tullakse suurte ideedega peale, aga päris selle lühikese ajaga oled näinud ka siin kõrvalt, kuidas päris mitmed ettevõtjad on ära kustunud. Nad saavad vist aru, et sul seda lühikest aega selle turisminduse ja üldse ettevõtlusega tegeleda on lühike, ja siis kuidagi on need ära hääbunud. See saare eripära on niisugune, et sul seda järjepidevust on siin raske ülal pidada.“

Viimasel ajal on rajatud uusi majutusettevõtteid, kes on turgu rikastanud, kuid loonud ka suurema konkurentsi.

Saare suurim tööandja on Vormsi Vallavalitsus koos kooli, lasteaia, raamatukogu ja teiste allasutustega. Vallavalitsus peab oluliseks edendada ettevõtlust. Selleks kutsuti 2024. aastal esimest korda kokku kohalike ettevõtjate ümarlaud, kus nad said jagada oma rõõme, muresid ja soove. Seal toodi näiteks esile, et saarel ei ole torutööde tegijat ja sellest tuntakse puudust. Muud põhilised oskustööde tegijad on saarel justkui olemas, kuid infot nende kohta kõigil ei ole.

Paar intervjuueeritavat nägi potentsiaali kohaliku toodangu, näiteks lihavesi, väärindamises saarel. Seda mõtet toetab vallas tekkinud ühisköögi-tootearenduskeskuse loomise plaan.

„Ettevõtjate ümarlaud nüüd kutsuti kokku vallavanema poolt, et peaaegu kõik ettevõtjad, kes aktiivselt tegutsevad. Seal registris küll on neid ettevõtteid päris palju, aga nii-öelda, kes ikkagi aktiivselt tegutsevad. Enamus nendest tuli kohale ja siis vallavanem andis erinevad suunised ja küsis küsimusi, et mis siin saarel, kuidas võiks ettevõtlust arendada ja mis on need takistused, mis võibolla ettevõtlusel jalgu jäävad. Me kõik siis seal istusime, arutlesime ja me nüüd leppisime kokku, et me üritame siis kord kuus kokku saada.“

4.5.2. Teenused

Vormsi inimesed peavad igapäevaelu juures tähtsaks (tugi)teenuste olemasolu. Nad hindavad kättesaadavat perearstiteenust, ühistransporti, päästekomandot, poodi jms. Bussi- ja praamiühendus võimaldab saare ja mandri vahet liikuda ka neil, kel ei ole auto kasutamise võimalust, näiteks lastel, noortel ja eakatel.

„Noh meil käib saarel buss, nagu te olete näinud, kapsauss, nagu ma hüüan. Tema käib jah praami vastas ja siis sõidab kaheksat siin läbi.“

Samas tunnevad vormsilased puudust ligipääsetavast bussist, mis toetaks ka vähenenud liikumisvõimega inimeste ja vanemaealiste liikumist saarel.

„Bussiliin käib, aga ta on suhteliselt tühi. Mure on rohkem nende vanuritega. Nendele on vaja hästi vanurisõbralikku mingit masinat, kus tal on lihtne sisse minna, et on erinevad võimalused ja madal. Seda oleks hädasti vaja, et ka ratastooliga inimesed saaksid liikuma. See on praegu murekoht jah Vormsis.“

Kohalikud hindavad kergliiklusvahendeid. Nad peegeldasid soovi näha suviti saarel vähem autosid ja rohkem jalgrattaid ning miks mitte juba seal kasutatust leidnud elektritõukerattaid.

„Pigem on laev on meil väga hea. Võibolla jah, peaks olema see erisus, et see, kes siin kohapeal elab, ta õhtuks tagasi jõuaks, et ta ei jääks maha. See risk on. /.../ Muidugi jah, et vähem autosid oleks /.../ eks paljud, kes tulevad siia nii-öelda nädalavahetust veetma, võiksid jalgrattaga tulla.“

Elanikud väärtustavad väga transpordikorraldust ja igapäevaelu seisukohalt esmatähtsaid teenuseid, sest teisiti ei oleks neil võimalik saarel hakkama saada.

4.5.3. Vastastikune praktiline tugi

Kui üldjuhul saavad kohalikud hakkama oma vahendite ja inimestega, on vahel neil vaja mandrirahva abi, näiteks teetöödeks ja puurkaevu rajamiseks. Sellistel puhkudel on vormsilased valmis tegema ühistellimusi, sest nii on spetsialistil üks saarele tulek ja ka teenuse hind ehk selle võrra soodsam.

Üksteist aitavad vormsilased praktiliste asjadega.

„No näiteks, et mul, ma ei tea, on mingi saag puudu, et siis ma lähen naabri käest küsin, et see juba tegelikult ongi ka kogukond.“

Müüakse enda kasvatatud toitu, toetatakse üksteist erinevate töödega. Intervjuudest tuli välja, et need inimesed, kelle ümber on tugevam või laiem sotsiaalne võrgustik, oskavad ka abi küsida, teised saavad pigem oma jõududega hakkama. Kõige rohkem tullakse ühise asja pärast kokku talgutele (kevadised heakorratalgud ja kirikuaia korrastustalgud).

4.5.4. Vormsi toit

Vormsi puhul on oluline rannarootsi kultuuri pärand, mis ei ole siiski igapäevaolmes endises mahus säilinud. Kalandusega tegeletakse teatud määral ja selle elavdamise takistusena nimetasid elanikud muu hulgas riiklikke piiranguid. Intervjuudes peegeldasid nad soovi saada saarel kalastamise eritingimused.

„Ei ole küll otseselt rannakalandust, aga kel vähegi võimalus on, ikkagi käib merel. See on üsna tähtis osa, mis peaks tegelikult ka jääma sellisel moel. Võibolla peaks /.../ saareinimesele veel mingeid lisaerandeid looma või midagi taolist. Praegu riik võtab kõiki võrdselt, aga tegelikult saareinimestel võiks olla ikkagi, jah.“

Seevastu saab Vormsil rohkem täheldada põllumajanduslikku tegevust: kasvatatakse lihavoidseid ja toodetakse väärtuslikku mett.

„Endine vallavanem oli, ta näitas ka mingit tabelit mulle kunagi, mis see mesi sisaldab. See oli ikkagi muljetavaldav. Ta ütles, et siin on väga head näitajad Vormsis.“

Intervjueeritavad näevad saarel kasvatatava toidu ja omatoodangu potentsiaali nii kohapeal kui ka mandril, kuid paaril juhul kirjeldati sellekohase info puudumist.

„Siin on kuulutused, kes müüb siin käest kätte muidugi. Loomapidajad, ma tean, on siin seda mägiveiseliha ja hakkliha müünud. /.../ Üsna tihti on inimesed, kes peavad siin kanu, ma tean, et müüa kodu mahekanamune. Piima enam ei ole, sest ühtegi lüpsilehma nagu saarel ei ole.“

Teiselt poolt soovivad saareelanikud, et kohalikku toitu oleks Vormsil rohkem.

„Aga nii-öelda jah, vot sellest on kahju, et seda kohalikku produkti, mis saadakse või tehakse, et seda ei müüda, et see on pigem oma tarbeks. Kas või jahinduse mõttes, et tegelikult on jube kahju, et keegi näiteks vorsti või asja ei tee, et jube kihvt oleks. Ma arvan, et see läheks kohe esimese päevaga. Ostaks kõik selle vorsti ära, et siin see tahtmine oleks väga suur.“

Toidu, käsitöö ja turismiteenuste ühendajana nimetati MTÜ-d Vormsi Kraam, mis on loonud ühise platvormi kohalikele tootjatele, käsitöölisele ja ettevõtjatele ning korraldab muu hulgas kogukondlikke õhtusööke.

4.5.5. Kriisivalmidus

Saarel elamine on Vormsi inimesi vorminud ja kriisides hakkamasaamine on midagi, mida nad kogevad üsna sageli. Üldjoontes on nende enda tajutav kriisivalmidus hea. Ühes intervjuus öeldi, et see on vormsilastele justkui loomuomane. Kriisivalmidust toetab asjaolu, et saare inimestel on omad salvkaevud, puupliidid, toiduvarud ja mitmel juhul ka generaator.

„Nädal aega kannatab ära ega, ja ega see kriisivalmidusega ongi niimoodi, et siis peab hakkama, kui nädal on vastu peetud, siis peab hakkama riik tegelema selle asjaga sellepärast, et ega siis lõpmatuseni muidugi ei saa. Seal kusagilt peab midagi. Eks ole riigil ka tagavarad kuskil. Ma loodan. Mis loodan, nad ise hõikavad välja, et on.“

Samuti tajutakse valla valmidust pakkuda kriisi ajal elanikele tuge. Kuigi saarel on juba mõnda aega üsna hea elektriühendus, siis arvestatakse ikkagi võimalusega, et tekib katkestusi.

Kriisid on olnud ka inimeste ühendajad. Näiteks toodi esile Vormsi läänerranniku masuudireostus 2022. aastal, kui osa kohalike tuli kokku ja tegutses selle nimel, et reostus saaks likvideeritud.

4.6. Lood ja traditsioonid

Lood, pärand ja traditsioonid on kultuuri ja identiteedi olulised kandjad, mis annavad kogukonna inimestele kuulumise sügavama tähenduse, sh ühendavad eri põlvkondi. Vormsi elanikud on rikkaliku pärandkultuuri hoidjad, nende iga lugu ja legend peegeldab saare eripära ja ajalugu. Lugude kaudu saame aimu inimeste elust, uskumustest ja väärtustest, mis on kujundanud Vormsi inimesi ja kultuuri. Intervjuudes väljendasid kohalikud seda, milliseid saare lugusid, pärandit ja traditsioone nad hoiavad.

Vormsi elu on tihedalt seotud loodusega, mis mõjutab igapäevast elurütmi. „Meri ja mets on meie elu osa. Talvel, kui meri külmub, muutub kõik teistsuguseks, ja kevadel, kui jää sulab, tuleb uus algus,“ ütles üks saareelanik.

Looduse muutused ja nende mõju inimeste elule on tähtis teema saare lugudes ja legendides. Vormsi lugude keskmes on sageli jääteed ja nendega seotud juhtumised.

„Legende ja lugusid on selle, noh, kuidas ma ütlen, liiklusega seoses väga palju. Jääteedega seotud asjad: kuidas maha märgistamised, kes-kuidas-mis juhtus siis. Siis oli ja kuidas siis oli ja kuidas mere peal on. Meri on karm asi, eks.“

Eriline koht kuulub selles kontekstis Kuuse Arvole, legendaarsele vormsilasele, kes aastaid märgistas jääteid ja hukkus lõpuks ise jääteel.

„Ta elukoht oli Rälbys, sealsamas muuseumi kõrval, metsatuka sees. Ta märkis jääteed iga aasta ja jäätee ohvriks langes ühel hetkel. Ta läks põhja, kuigi oli elukogenud, aga läks põhja ja uppus ära.“

Räägiti ka merehädaliste päästmise lugu ja kirjeldati lugupidavalt, kuidas saarel on inimesi, kes oskavad päästa tormisel merel hätta sattunud inimesi. Lisaks Kuuse Arvole meenutati olulistest inimestest Murman Mariat.

„Tegelikult on meil üks legendaarne Vormsi rootslane, Mürmo Maria, nüüd on ta surnud. Tema sünnipäeval märtsi alguses korraldati kodanikupäeva.“

Huvitava vaatenurga andis saare lugudele üks intervjuueeritav, kirjeldades lugu puude ja metsa kaudu. Ta jõuab järelduseni, kuidas Vormsi puude sitkus on hämmastav, ning jätab õhku mõtte, justkui saab kohalike sitkust ja saare kui paiga lugu aimata ning välja lugeda, märgates looduskeskkonda Vormsil.

„Vormsi mänd on väga sitke, ta on väga tiheda aastarõngaga /.../ ja see on ikka väga hinnatud siis restaureerijate poolt. See on siis selline 120aastane puu, mis vastab nendele standarditele, nagu siis ehitati. See on üks Vormsi selline puu eripära, selline palgipuu eripära. Rannamänd, igal pool on rannamänd, hästi sitkeks läinud. Aga minu selline üks täiesti jälle suur üllatushetk oli see, et kui ma rannaäärsel alal võtsin maha ühe sellise minu käevarre jämeduse puu, männi. Ma lugesin aastarõngaid, siis ma sain 60 aastarõngast. Mul vajus karp lahti. See tähendab seda, et see puu on nii sitke. See on nii, see on nii tugev puit, tihe puit /.../. Mind täiesti hämmastas, et kuidas ta on kasvanud. Ja kui võtta maha lehtpuid, talu ümbert olen pidanud ka maha võtma lehtpuid /.../ võtan maha selle lepa või kase ja loen aastarõngad kokku ja saan teada, et ta on näiteks 60aastane puu olnud. Ja kui ma tean seda, et talu ümber oli puisniit, siis nii elavalt saab ette kujutada, et mis hetkel see puu siis kasvama hakkas ja millal hakkas see võsa tekkima. See on see paigaloo lugemine, et kui sa oskad lugeda, siis sa igast paigast loed loo välja.“

Olavipäev on saare kogukonna jaoks suur sündmus. See on ajalooline kirikupüha, mida tähistatakse Püha Olavi kirikus. Olavipäev on sügavalt juurdunud kohaliku kultuuri, kuigi aja jooksul on rootsi keele ja rahvuse osakaal tseremoonias vähenenud.

„Ütleme, ajaloolistest sündmustest on kõige tähtsam siis kindlasti olavipäev. See on siis kirikupüha, mis siis peetakse juuli lõpus, kus on siis kesköine missa eesti ja rootsi keeles.“

Jaanipäev on teine tähtsündmus, mis toob kogukonna kokku. Jaanipäeva tähistamine, sealhulgas meilupuu püstitamine, on järk-järgult omandanud uusi elemente, mis ühendavad traditsioone ja moodsa aja loomingulisust.

„Jaanituli on alati Hullole ühe sama koha peal. Koht ei muutu. Muidugi nüüd on teine jaanituleplats ka veel.“

Muuseum ja kultuurikeskus mängivad kultuuripärandi säilitamisel ja tutvustamisel suurt rolli. Need asutused aitavad säilitada saare ajalugu ja tutvustada seda nii kohalikele kui ka küllastajatele.

„Meie muuseumis saab näha vanu esemeid ja kuulda lugusid, mis annavad aimu, milline elu siin varem oli.“

Vormsi käsitöötraditsioonid, eriti seoses lamba(villa)- ja kangatöödega, on olnud saare kultuuri kandjad.

„Paljud peavad lambaid. Lammas on inimese käsilane. See aitab palju. Lamba saad kasvatada enda keha järgi ja teha pärast temast kasuka näiteks, kuue.“

Lammaste kasvatamine ja nende villast riiete valmistamine näitab, kuidas on praktilised oskused ja teadmised põimunud kultuurilise identiteedi osaks. Intervjuudest ilmneb ühtlasi käsitöötraditsioonide hoidmise tähtsus: „Kangastelgi pannakse üles talvel nagu vanastigi“.

Pärimuse ja traditsioonide edasiandmine on Vormsi kultuuris olulisel kohal. „Vanemad inimesed räägivad noortele oma lugusid ja õpetavad neid, et traditsioonid ei kaoks,“ selgitas üks intervjuueeritav. Pärimuse edasiandmine aitab säilitada saare kultuuri ja tugevdab sidet põlvkondade vahel.

Vormsi elu iseloomustab eraldatus, mis on vorminud sealse kogukonna ainulaadseks. Eraldatus väljendub igapäevaelus ja suhtlemises.

„Talvel on ta niimoodi, et „ahah“ – poe juures saad kokku – või „ahah“ – kuskil seal mujal: „Kuidas sul läheb? Kuidas teie külas on? Mis seal siis uut on ja mis seal siis ei ole?“ Suvel nii palju sellest ei räägita, sest suvel liiguvad teated, ütleme, suusõnalised teated niigi üsna hästi.“

Külade ja perede suhted ning hooajalised muutused annavad Vormsi elule oma rütmi.

Vormsi lood, traditsioonid ja igapäevaelu kujundavad kohalikku identiteeti. Kõik need kokku annavad inimeste endi jaoks vastused küsimustele „millised me oleme?“ ja „kuidas me sellisteks saime?“. Need jutustused ja ühised tegemised ei ole pelgalt varasemate traditsioonide säilitamiseks, vaid see on kogukonna sidemete ja kultuuri pidev taasloomine. Kogukond vajab kestma jäämiseks pidepunkte. Pidepunktid on sees lugudes.

Vormsi erilisust püüdis üks intervjueritav ka sõnadesse panna.

„Mis teeb selle nagu jah, eriliseks paigaks? Ma arvan, et ongi saare eripära ikkagi. Et kui paneksite selle Vormsi kuskile mandrile, siis ta ei hakkaks absoluutselt millegagi silma, aga kuna ta on ikkagi üsna erilise loodusega. Ja ikkagi kui võrrelda ikkagi nagu Saaremaa, Muhumaa või Hiiumaaga, siis ta on kuidagi nagu teistmoodi ikkagi. Olles ise ka käinud Eesti saartel, ta kuidagi mõjub teistmoodi, ma ei oska öelda, see on kuidagi see atmosfäär või see asi, mida sa tunnetad kuidagi. Oled kuidagi täiesti teises maailmas ja kuidagi teises siukses ilmaruumis. See on kuidagi tunnetuslik. See ei olegi nagu niimoodi, et oskad nagu noh ... Loomulikult see loodus, kõik on ju ... meri, saar. Aga midagi on siin, mis on teistmoodi. Seda ongi raske kirjeldada. Võibolla kui siin natuke pikemalt olla, et võibolla siis ise tajud, et oledki kuidagi täitsa omas mullis.“

4.7. Soovid ja unistused

Vormsi eluga seotud unistuste puhul mainisid intervjueritavad nii oma isikliku Vormsi elu kui ka saare tervikliku tulevikuga seotut. Järgnev isiklik unistus väljendab ilmekalt soovi tegutseda oma talus ja samas suhelda kohalikega.

„Et täiuslik päev tähendab seda minu jaoks, et ma saan olla oma talus ja teha mingeid asju. No teine osa sellest on see, et ma saaksin ka Vormsil ringi käia sel päeval. Et see nagu isiklikus ruumis olemine ja siis on kogu see saare ruumis olemine, sest need on kuidagi sümbioosis, aga natuke erinevad. Ja kolmas /.../ see on naljakas vastus, ma praegu mõtlesin. Mulle meeldiks külalisi vastu võtta, väljastpoolt saart /.../ võtta vastu inimesi ja rääkida neile Vormsi lugu.“

Intervjuudes väljendati soovi, et Vormsi areneks ja oleks avatud.

„Ilus, rahulik. Noh need on üldiselt sõnad muidugi, aga /.../. Tegus muidugi ka, et et, noh, et ei jääks maha kogu kogu kogu maailma arengust /.../ et ikka oleks seotud, aga aga oleks omamoodi.“

Vormsi inimene unistab saarele mõeldes stabiilsusest ja aastaringsest aktiivsest elust saarel.

„Minu jaoks on selline unistus see, et need, kes elavad ikka aastaringi, et nendel ikkagi kindla peale tööd oleks. Kindla peale tööd oleks ja sissetulekut oleks. Et elu edasi läheks.“

Saarel elamiseks on vajalikud töö- ja elukoht. Kohalikud soovivad, et riik märkaks ja väärtustaks väikesaari ning mõistaks, et seal on „püsielu praegu väga õrnal jääl“. Unistatakse, et Vormsil sünniks lapsi ning et Vormsi kool ja lasteaed tegutseksid. Laste ja noorte jaoks on vaja saarele huviringe. Intervjuudes räägiti veel aktiivselt toimiva spordihoone soovist.

Vormsilased väärtustavad tugevat kogukonda, mille liikmed hoolivad üksteisest ja aitavad üksteist.

„Tugev kogukond on siis, kui kellelegi liiga tehakse, siis see inimene ei pea ise mitte ühtegi sõna ütleva, vaid kõik teised tulevad tema ümber ja aitavad teda. Ja ma olen seda kogenud ise. Tundlikud momendid on olnud. See on vägev tunne. Tugev kogukond on see, kus jah see, kes kannataja rollis on, ta tegelikult aidatakse välja. Ükskõik, mis probleemid on, tulla appi. See vajab kasvamist.“

Räägiti soovist, et oleks ühistegevusi, kus inimesed saavad kokku, suhtlevad ja õpivad üksteist rohkem tundma. See väljendab vajadust kogukondlike suhete arendamise järele nii, et koos on saarel elavad erinevad inimesed, mitte üksnes sama tegevusala või huvitegevusega seotud inimesed. Tulevikusoov on, et noortele antaks võimalus osaleda kogukonnaelus ja võtta vastutus saare tuleviku kujundamisel.

Saareelanike unistuste Vormsi on koht, kus külasüdamed (külakeskused) ja teeäärsed paigad on korrastatud ning hooldatud. Soovitakse, et maaomanikud, olenemata oma praegusest tegelikust elukohast, hoiaksid oma kinnistu korras.

„Torkab silma, väga palju on niisuguseid teeääri kaugel metsas, olgu kuidas ta on, aga teeääred mõnedes külades. Noh siin ongi see, et on tagastatud endistele omanikele. Paraku nad osa elavad Rootsisis või teab, kus veel Saksamaal või ma ei tea kus. Vahet ei ole. Korrastamata külasüdamed ja teeääred – minu arust eriti teeääred –, et seal saaks kuidagi korda, et need maaomanikud võiks nagu omavahel rohkem suhelda, sellepärast et, noh, kui praegu Söderby külast läbi sõidada, siis poole küla pealt – noh, ega see küla suur ei olegi – maha kukkunud puud ja asjad.“

Vormsi elanikud hindavad kõrgelt selliseid traditsioonilisi üritusi nagu jaanituli, olavipäev ja mardijooks, mis hoiavad elus saare kultuuripärandit. Samas tunnevad nad selle kõrval puudust peavoolulisematest kultuurisündmustest. Oluliseks peetakse näiteks Vormsi Vaibi festivali, mis toob kokku saarerahva ja ka mandrilt tulevad inimesed.

Turism on küll hea ja toidab saart hooajaliselt, kuid saar ei tohiks muutuda turisti nägu, vaid turist peab tundma end Vormsil siiski külalisena. Ta peab leppima saare omapära ja

autentsusega. Vormsi peab jääma rahulikuks ja turvaliseks paigaks, leiavad kohalikud. Vormsi peaks säilitama oma autentsuse, vältides liigset arengut ja turismi.

„See ühtepidi on selline ka kollektiivne kokkulepe olnud. Mis minule väga sobib ja meeldib, et Vormsi pärand ongi seesama vormsirootslase olemus. Ja see on pärand ja eristaja siis ülejäänud Eesti ühiskonnast. Ja selle hoidmine on selles mõttes väärt tegu, millega siis ka see, kes Vormsile tuleb, või see, kes siin ka on, sellega kokku puutub.“

Intervjuudes öeldi veel, et on vajadus teadvustada külalislahkust ning olla sadamasse ka kaugelt saabujate suhtes hooliv ja märkav.

Vormsi elanikud väärtustavad saare rikkalikku kultuuripärandit ja traditsioone.

„Tantsud. Ega see Vormsi tants on, noh, päris nii nagu, päris vanad Vormsi tantsud, need olid nii nagu ... Kuidas ma ütlen? Ega seal erilisi põhisamme palju ei olnud. Sest oli selline lihtne nagu ... lihtne tammumine. Nii peenelt need Vormsi tantsus ei olnud. Eks aegade jooksul ole rahvatantsule need mandri tantsud ju sisse tulnud.“

Traditsioonilised käsitöökused, nagu kangakudumine ja villa töötlemine, on osa igapäevaelust ja kultuuri säilitamisest. Käsitööseltid ja muuseumid mängivad suurt rolli vanade oskuste ja teadmiste säilitamisel ja edasiandmisel.

Kalanduse jätkusuutlikkus ja merega seotud tegevused on Vormsi elanike jaoks olulised.

„Igas saare otsas üks korralik sadam, kus saab purjeka ja paadiga sisse ja välja sõita ... Kui see juba tuleks, siis sisuliselt hakkab juba unistuste Vormsiks minema.“

Ootus on, et tulevikus keskendutaks kohalike ressursside targale kasutamisele ja säilitamisele.

Intervjuudes kirjeldati vajadust kaasata teadlasi ja eksperte Vormsi jaoks aktuaalsete küsimuste ja teemade uurimisse.

„Et /.../ ütleme, Eesti riigil ja riigi kodanikel on on huvi, et need saared ikkagi oleksid elus ka aasta ringi, eks ole, et siin tuleb realselt midagi ette võtta /.../ teadlasi abiks võttes, et kuidas kuidas need olukorrad lahendada nii, et see püsielu jääks.“

5. Arutelu

Viienda peatüki keskmes on kolm teemat, mis joonistused ristlääbilõikena välja, kui analüüsisime uurimuse tulemusi. Need teemad on esiteks kogukondlik läbikäimine Vormsil, teiseks nõndanimetatud katkestused ja keerulised aspektid identiteedis ning kolmandaks kogukondlike suhete kriisist väljaliikumise viisid ja potentsiaal.

5.1. Kogukondlik läbikäimine Vormsil

Vormsi kogukondlikke suhteid intervjuude põhjal analüüsisid tulid esile kaks teemat:

- 1) inimeste omavahelise tundmise ja läbikäimise küsimus,
- 2) aasta ringi Vormsil elavate inimestega arvestamine.

Uurimuse põhjal saab öelda, et intervjuueeritavate jaoks on tähtis, et Vormsi külades elavad inimesed tunneksid üksteist ja suhtleksid omavahel. Oodatakse, et saarel kinnistu ostnud inimene tutvustaks end naabruskonna inimestele. Kui inimesed külades on omavahel tuttavad, teretavad üksteist ja tunnevad huvi, kuidas teistel läheb, siis on ka parem üksteisega arvestada.

Üksteise tundmine ja ühtehoidmine kujuneb ühiste sündmuste kaudu. Seepärast on vaja korraldada kokkusaamisvõimalusi ja üritusi, et igaüks leiaks midagi, mis teda kõnetaks. Leitakse, et kõik ei pea käima kõigil üritustel, vaid on vaja, et igaühele oleks midagi sobivat.

Saarele ei soovita olukorda, kus inimesed mööduvad üksteisest teadmata, kellega on tegu. Nähakse vajadust, et põlised elanikud ja suvekodude omanikud käiksid omavahel rohkem läbi, tunneksid tänu sellele üksteise vajadusi ja olukorda ning saaksid praktilistes asjades just loomulikult viisil vastastikku abiks olla.

Intervjuud näitasid, et praegu toimub üksjagu suhtlust väiksemates (turvalistes) suhtlusringides. Eri suhtlusringidesse kuuluvatel vormsilastel ei pruugi omavahel läbikäimist olla ja ka nende seisukohad on erinevad (kohati teatud määral polariseerunud).

Väikesaarte ja väikestele paigaga seotud kogukondadele on omased teatud nähtused, näiteks Heyfield ja Schug (2019) kirjeldavad omakanditunnet (en *familiarity*). Väheste elanikega paikades, nagu seda on väikesaared, tunnevad elanikud üksteist ja nende kuuluvus on defineeritud suhete kaudu paiga inimestega (perekonda kuulumine, põlvkondade kaupa samas paigas elamine). Taoliste paikade elu juurde kuulub teistsugune suhtluskultuur.

Mitu autorit kasutab ingliskeelses kirjanduses sama terminit *familiarity* (Pugh jt, 2010; Tonkiss, 2003), mille eesti vaste võiks olla *omakanditunne*, *omakantsus* või *oma kandi inimestele omane suhtlus*. Inimestel puudub seega anonüümsuse võimalus. Kuna perede lugusid ja inimesi Vormsil teatakse, siis kuulub suhtlusolukordade juurde omalaadne sõbralikkus ja omakantsus. See on saarte elanikele omane nähtus, mistõttu tuleb seda väärtustada.

Suhetega seoses on saareelu juurde kuuluv paradoksaalne nähtus vajadus elada omaette ehk nn omas mullis ja samal ajal olla suhete kaudu vastastikku seotud. Intervjuudes nimetasid Vormsi elanikud korduvalt, kuidas saarel elades väärtustavad nad rahulikkust, omaette segamatult olemist ning võimalust mitte suhelda ja ka omamoodi olla. Selline vabadus ja isemoodi olemine on saareelu väärtus, samal ajal on eluliselt vajalik olla teistega kontaktis, et teada, mis ja miks toimub. Väikesed kogukonnad suhestuvad aktiivselt välismaailmaga (Hayfield ja Schug, 2019). Väikesaarel tehtavad otsused-tegevused mõjutavad kohalike eluolu väga vahetult. Seepärast lähevad sealsetele inimestele korda kõik sammud, mis saarel tehakse või mis toimub väljaspool saart ja on saareelu mõjutavaks kontekstiks. Sellest on tingitud vajadus olla omavahel ühenduses.

Teine oluline teema intervjuudes oli vajadus, et aasta ringi Vormsil elavate inimestega tuleks arvestada rohkem, st tsükliliselt või suveperioodil seal elavate inimeste soovid ei tohiks olla domineerivad. Väljendati soovi, et need staatused oleksid selgemalt määratletud.

Teatud määral tunnetavad vormsilased pingeid (erinevaid staatusi) pikka aega aasta ringi ning tsükliliselt või suvel saarel elavate inimeste vahel. Tõdeti, et Vormsil on aasta ringi elada päris keeruline, kuid oldi mõistvad ja lisati, et ka seal tsükliliselt elavate inimeste elu ei ole kerge („sest kellel siis üldse on kerge“).

Selles peegeldub saareelanike vähem või rohkem sõnastatud teadmine ja kogemus, et suvine aeg on saarel elamiseks mitmes mõttes lihtsam periood. Kui saabub sügis ja ilmaolud on keerulisemad, siis nõuab eluoluga hakkamasaamine pingutust. Suveperioodil saarel elavad inimesed ei osale (üldjuhul) nendes tegevustes ja kriisiolukordades, mis tekivad siis, kui on puhkenud torm või kui lumi on mõne saarlase lõksu jätnud.

Antonisch (2010) kirjeldab, et paigaga seotus ja sotsiaalne kuuluvus on identifitseeritav viie omavahelises seoses oleva teguri kaudu. Need on

- 1) isiklik paigaga seotud (aja)lugu;
- 2) suhtevõrgustikku kuulumine, mis hõlmab nii isiklikke ehk otsesuhteid kui ka kogukondlikke sotsiaalseid suhteid;
- 3) kultuuriline seos, mis viitab mh kohaliku keele ja tavade tundmisele;
- 4) majanduslik panustamine ja teine tegevus;
- 5) legaalne staatus, mis on paigaga seotud.

Need tunnused kokku loovad ning kujundavad kodutunde ja turvalisuse tunde, aga ka emotsionaalse seotuse. Sel põhjusel on üsna mõistetav Vormsil pikka aega aasta ringi elanud inimeste ootus, et nende vaateid, soove ja saare olukorraga seotud muresid tõesti kuulataks ja arvestataks.

Vormsi rahvastiku ajalugu on pikas plaanis katkestuste lugu: põlvkondi saarel elanud inimesi ei ole palju, kuna sõjad, riigikordade vahetus ja muud muutused on tinginud ümberasustamisi jms. Intervjuude põhjal on sellegipoolest tajutatav, et Vormsi juurde kuulub Hayfieldi ja Schugi (2019) kirjeldatud nn kuulumispoliitika nähtus. Sotsiaalne lähedus *versus* distants on nähtused, mida inimesed teadvustavad endale individuaalselt ja rühmana (Koefoed ja Simonsen, 2011).

Vormsi elanikega tehtud intervjuudest jäi kõlama, et nad võtavad võõra omaks aeglaselt. Koefoed ja Simonsen (2011) analüüsivad paigaga seotud kogukonnas nn omaks inimeseks saamist kui nähtust, mille puhul võõras defineerib ennast algul viisil, mis käib kokku rühmale omaste nähtustega, kuid ta ei ole rühmas olnud algusest peale ja impordib sellesse kvaliteete, mis ei ole sellesse rühma algusest peale kuulunud. Nii toimub sulandumine ja kohanemine järkjärgult.

Mõju on seejuures vastastikune, st pikka aega kogukonnas elanud inimrühm avaldab (peaks avaldama) mõju uutele tulijatele (et hoida järjepidevust) ja (algul) võõrad toovad sisse uusi kvaliteete. Bauman (1995) ütleb, et kõik ühiskonnad toodavad võõraid (nn pikapeale omaseks saavaid võõraid) oma ainulaadsel viisil.

Selgituseks tuleb lisada, et selle uurimuse autoritel on väga suur austus saarel oleva seisukoha suhtes, et praegu ei tunneta nad ühtse kogukonna olemasolu ja sõna *kogukond* kasutamine kutsub esile pigem tumedama värvinguga reaktsioone. Samal ajal saame uurijatena öelda, et kui lahutada emotsionaalne tasand saareelanike kui kogukonna „nähtuse“ juurest, siis tegelikkuses on Vormsil olemas kogukonna ehituskivid (materjal, millega inimesed saaksid ühtselt edasi minna). Tulemuste peatükis andsimegi ülevaate sellest, millised elemendid on praegu olemas ja võimaldavad oma dünaamilises sümbioosis saarel igapäevaelu edasi elada.

Ka mure ja see, mis teeb kirglikuks, on ressurss. Seetõttu võib öelda, et see on tugev külg ja tõukejõud, kui inimesed on väga mures kogukonna nn tervise ja elujõulisuse pärast. Nüüd on küsimus, mil määral ja kuidas suudetakse siit kriitilisest punktist ühiselt edasi minna ning kas (kogukonna) sisemine tõukejõud on konstruktiivsete või destruktiivsete protsesside käivitaja.

Teiselt poolt vaadates võib eelmises lauses kirjapandu tunduda nii mõnelegi lugejale mustvalge ja dramaatiline. Vormsil on elu kestma jäänud vaatamata äärmuslikele lainetele, mis on sellest üle käinud. Inimesed on usumatult sitked. Uurimuses oli intervjuusid, milles osalenud kohalikud võtsid kogukondlike suhete seisu tõsiselt, kuid samas tõdesid, et saadakse hakkama. Hakkama saadakse just teatud, võiks öelda ellujäämise ja omakantsuse hoidmise tasandil, kus suudetakse individuaalsed kogemused (sh emotsioonid) taandada. On iseküsimus, kui mõistlik kogukondlik tegutsemine see on. Edasiviivat sünergiat ei pruugi selles kontekstis kujuneda.

5.2. Vormsi rahvastiku ainulaadsus: katkestused identiteedis ja „augud“ saare maastikus

Saare eripärase kultuuri hoidmine elavana ja samal ajal nüüdisaegse elu elamine tuli intervjuudes esile tähtsa teemana. Foley ja tema kaasautorid (2023) kirjutavad, et saare keskkond ja eraldatus mandrist kujundavad elanike sotsiaalseid praktikaid ning inimesed kohandavad oma igapäevategevusi oludele. Saarte puhul on võimalik jälgida, kuidas mõjutab füüsiline keskkond poliitilisi ja kultuurilisi valikuid, teisisõnu on saared kultuuriliste muutuste jälgimiseks ehedad inkubaatorid (Foley jt, 2023).

Intervjuud tervikuna peegeldasid praegu saarel elavate inimeste kogemust ja vaadet, mis kuulub saareelu ainulaadsuse juurde ning mis peaks kestma. Osa inimesi tegeleb Vormsi rootsi kultuuri pärandi hoidmise, uurimise ja tutvustamisega. Teised rääkisid intervjuudes Vormsi traditsioonilise elu juurde kuuluvatest tegevustest, vaadetest ja oma inimeseks saamise teekonnast ning jagasid nüansse, mis on sellise elu juurde kuulunud peredes ja igapäevaelu tasandil. Ühtlasi kirjeldati, kuidas kasvatati Vormsi lastes sitkust (nt talvel üle jää Vormsilt Haapsallu minek ilma korrakski istumata-puhkamata). Oli intervjuusid, milles räägiti lugusid elust Nõukogude ajal, mil saarel asus piirivalve, mis tegi oma kummalisi tegevusi ja rituaale, ning kuidas kohalikud kohandusid olukorraga.

Teiselt poolt tuli intervjuudest välja kogemusi, millel on olnud elanikele keeruline, mitmetahuline mõju. Kirjeldati, kuidas Vormsi kalurikolhoosi liitmisel Haapsalu kolhoosiga peaaegu hävis rannapüük Vormsil: jõukad ja elujõulised pered lahkusid selle reformi järel saarelt ja kogukond sai räsida. Räägiti lugusid, kuidas Nõukogude ajal saadeti mandrilt Vormsile (välja) inimesi (sh väga noori peresid), kel polnud mingisugust teadmist saareelust. Räägiti uutest tulijatest, sh neist, kes ei ole kohanenud ja on lahkunud (mis on tähendanud püsielanike jaoks suhtesse investeerimist, kuid püsivaid kontakte-suhteid ei ole tekkinud). Erinevad muutuste lained on teinud inimesed ettevaatlikuks. Katkestused ja kogukondlikud traumad on kujundanud Vormsil olukorra, kus kohalikud elanikud on õppinud ellujäämiseks distantsi hoidma.

Intervjuudes arutleti, kui mitmekesine on Vormsi elanikkond oma vaadetelt ja kogemustelt. Traditsioone nimetades ei tulnud tingimata esimesena jutuks Vormsi rootsi kultuuriga kokku käiv olavipäev ega rahvariided, pigem räägiti oma elu juurde kuuluvatest tavadest ja jaanipäevast. Tänapäevane igapäevaelu on mitmekülgne ja tervikust peegeldus, et iga pere või inimene hoiab traditsioonilisest Vormsi kultuurist teatud elemente. Osa neist pärineb Vormsi rootsi kultuurist ja sellest, mida teatakse-mäletatakse oma pere kaudu (20. sajandist), teised pärinevad Nõukogude ajast, kolmandad üleminekuajast 1990. aastatel ning neljandad 21. sajandi esimestest kümnenditest.

Peegeldades intervjuudes kuuldut, võime öelda, et Vormsi inimestel ja kogukonnal on enesemääramisvajadus. Rääkimisi kuulates võisime täheldada, kuidas kohalikud inimesed jäid kuulama ka ennast ja mõnelgi hetkel üllatusid ise sellest, mida nad ütlesid (nt milline on

unistuste päev Vormsil). Tajutav oli vajadus saavutada kogukonnas tervikpilt sellest, kuidas mõtlevad püsielanikud praegu tänasest ja homsest Vormsist.

Saare elurütmiga ja konkreetsete tingimustega arvestamine tegevuste juures oli intervjuudes läbiv teema. Soovidest rääkides väljendati, et Vormsi loodus ja paik ning loomulikud traditsioonid oleksid hoitud, et arvestataks saareelu eripäraga, kui midagi tehakse või alustatakse. Miljöo erilisus ja omapära on Vormsil tunnetatav. Saarte elu käsitlevates teadusartiklites räägitakse vajadusest miljöo erilisust hoida, kuna selle kaotamine võib olla tagasipöördumatu protsess.

Ühe teemana joonistus välja välismaal elavate omanike talude ja õuealade korrashoid ning elanike puudumine nendes taludes. Väljendati vajadust pöörata tähelepanu külades olevate talude seisukorrale ning leida ühiselt lahendus, et ka need maad ja talud oleksid hoolitsetud, mille omanikud elavad väljaspool Eestit ning erandjuhtudel ei ole käinud oma kinnistu eest hoolt kandmas kümmeaasta vältel.

Külamaastikus on seetõttu justkui augud sees: leidub talukohti ja -õuesid, kus puud on maha langenud ja teeääred hoolitsemata. Juba maastiku järgi on võimalik saada aru, kus on elanikud puudu. Ühelt poolt on see küll paiga looduskeskkonna küsimus, kuid samavõrd oli intervjuudes tunnetatav, et tegu on aukudega ka saare kogukonnas (st puudu on inimesed, kes aasta ringi kogukonda panustaksid). Muretsetakse, et Soomes, Rootsis ja Saksamaal elavad kinnistute omanikud ei tegele heakorraga ning kohalikel ei ole võimalik nende maad kasutada ega selle eest hoolt kanda. Selline lohakus külamaastikus häirib saare elanikke.

5.3. Vormsi inimeste oskused, teadmised ja kogemused ning kogukondliku tegevuse funktsioonid

Kogukondade arendamise valdkonnas tunnustust leidnud kogukonna toimevõimekust arendava lähenemise alusel on kestlikum, kui (võimaliku) kogukonna liikmed võtavad edasimineku kavandamisel aluseks selle, mis on kogukonnale omane ja juba olemas ning milles ollakse tugevad. Hea, kui seejärel mõeldakse, milliseid teadmisi ja oskusi ning materiaalseid ressursse tuleb juurde leida (nt milliseid oskusi tuleks arendada oma inimestel ja milliseid ressursse leida väljast) ning millised tegevused tuleb usaldada riigile (st teatud süsteemidele (nt transpordisüsteem, kaitsesüsteem)).

Uurimuse üks eesmärk oli selgitada välja 2024. aastal Vormsi saare kui paiga tugevused ja saare elanikel olemas olevad teadmised-oskused, toimivad tegevused ja võrgustikud, identiteeti kinnitavad lood ning elanike soovid nende endi vaatest.

Kvalitatiivse uurimuse eripära juurde kuulub uurimuses osalevate inimeste vaatenurkade sügavam tundmaõppimine. Tõsi, selline uurimisviis ei võimalda igat saareelanikku uurimusse haarata ega intervjuuerida, kuid kvalitatiivse uurimuse puhul on tähtis see, kas andmetes

hakkavad korduma teatud teemad ehk mustrid, tähelepanekud ja mured. Meie uurimuses tõesti hakkasid nimetatud aspektid korduma. Sel põhjusel saame öelda, et tegu on saareelanike silmade läbi väljajoonistuvate kogukonna ehituskividega.

Uurimuses intervjuude kaudu saadud tegevusalade ja oskuste-teadmiste ülevaade ning saare potentsiaal on rikas. Kahtlemata on hulk võimalusi tegevusalasid liigitada. Kui lisada analüüsi üheks komponendiks kogukonna funktsioonide lähenemise vaatenurk, siis tuleneb esile kahene jaotus:

- 1) ellujäämine, sh erandlikes oludes ja kriisides, ning igapäevane kogukondlik tegevus;
- 2) võrgustike ühendamise poole liikumine.

Kogukondlikust ning ellujäämise ja kestlikkuse vaatest on vaja, et saareelanikud tegutsevad kogukondlikult päästevaldkonnas, kasvatavad aiamaal toitu, peavad loomi, kestnud on kalastamine, olemas on kauplus ja nad teatud määral jagavad-vahetavad-müüvad toitu, annavad vastastikku kasutada tööriistu ja masinaid, pööravad tähelepanu transpordilahendustele ning kriitiliselt märkavad üksi elavate (eakate) olukorda. Need alad on kriisides hakkamasaamise ja igapäevase ellujäämise seisukohast kõige esmasemad, millele saareelanikud mõtlevad ja millesse nad panustavad. See pole nende tõine tegevus, vaid nende aladega tegeletakse pigem just saareelu kestmise ja sujumise vaatest.

Vabatahtlik merepääste toimib Vormsil ja paljud elanikud on selle tegevusega seotud. Olemas on vabatahtlik kiirabibrigaad. Isiklik valmidus kriisidega hakkama saada ja valmidus abistada naabruses elavaid inimesi on samuti olemas. Naabruses või saare kaugemates piirkondades elavaid inimesi ollakse valmis abistama ka siis, kui igapäevast suhtlemist või omavahelisi sõprussuhteid ei ole, st kohalikel on valmidus abistada saarel elavaid teisi inimesi kriisides igapäevaste suhete üleselt.

Kogukondadele omastest funktsioonidest on Vormsi kestmise jaoks tähtsad laste haridusse ja huviharidusse panustamine. Kogukonnas on hulk inimesi, kes teadlikult toovad lapsi ja noori kokku, et pakkuda neile arendavat sportlikku tegevust, käsitööoskuste õppimise võimalust, pillimängu (talharpa) ja muid tegevusi.

Saartele on iseloomulik, et majanduslikku tulu toob enamasti turism (Foley jt, 2023), ja nii on ka Vormsil. Seejuures on küsimus, kuidas hoida ja kujundada turismi viisil, et kohalike kirjeldatud ohud ei kahjustaks kogukonda ega saare looduskeskkonda. Intervjuudest kostis, et külastajad võiksid tunda huvi Vormsi vastu, küsida kohalike saare ja seal elamise kohta, austada saare elurütmi (sh rahulikkust ja vaikust, mida kohalikud hindavad) ning teistsugusust. Teiselt poolt tuli uurimusest esile vajadus, et elanikud peaksid olema külaliste (nt kaugematest riikidest oma paadiga Vormsi sadamasse jõudnute) suhtes sõbralikud.

Uurimuse analüüsi käigus kerkis ühe kaaluka küsimusena esile olemasolevate võrgustike ühendamise poole liikumise protsess. Kogukondliku kestlikkuse seisukohast on väga väärtuslik oskuste võrgustike (jahimehed, merepääste, Vormsi kultuuriga tegelejad, käsitöötraditsioonide

hoidjad, majutuse-turismiga tegelejad jne) olemasolu. Neid olemasolevaid võrgustikke (sh vabaühendusi) on vaja hoida, sest oskused, teadmised ja kogemused on kogukonna tugev kül. Küsimuseks on, kuidas ühelt poolt hoida kohalike tugevad küljed tervikus koos, et võrgustikud püsiks elujõulised, ning kuidas teiselt poolt tegutseksid (suhtlus- ja valdkondlikud) võrgustikud omavahelistele erimeelsustele vaatamata kooskõlas, et hoida ja tugevdada Vormsi eripära ühendatud toimevõimekuse abil.

Arvestades seda uurimuses tugevalt välja joonistunud pilti, on vaja luua Vormsil olevate võrgustike omavahel kohtumise võimalusi. Kohtumistel peaks olema võimalik erinevaid vaateid vastastikku ära kuulata ja teadmiseks võtta.

On tähtis, et võrgustike omavahelise suhtluse loomiseks ja üksteise kuulamiseks oleksid kohtumised korraldatud teadlikult sel eesmärgil, mitte ei toimuks muude tegevuste varjus või nendega samal ajal. Suhetega tulebki tegeleda, keskendudes kogukondlikele suhetele.

Olemasolevate loomulike võrgustike ja vabaühendustesse koondunud inimeste koosluste ühendamise ning ühisosade otsimise protsessis on soovitatav pöörata tähelepanu kolmele temale, mis tulid ka intervjuude tervikust esile.

Esiteks on tarvis võrgustike koostoimetamise praktilisust. See tähendab, et ei ole mõtet ega vajadust võrgustikke ülevalt alla suuniste kaudu omavahel koos töötama sundida, vaid vaja on hoida üleval kestvat arutelu, kuidas saavad võrgustikud üksteisele kasulikud olla.

Teiseks tuleb arvestada võrgustikes olevate inimeste soove, sest nagu intervjuudest selgus, on neil tõesti soove, mida nad ei ole võrgustikes alati jaganudki. Soovides on sees energia, mis paneb inimesi tegutsema, seepärast on vaja, et inimesed saaksid jagada oma mõtteid ja seejärel ühendada oma isikliku toimevõimekuse.

Kolmandaks on tähtis inimeste panustamise säästlikuna hoidmine, et neid ei kurnataks. Tuli välja, et on läbipõlemisoht, kuna vormsilased tegelevad samal ajal paljude töödega.

Ei tohi hetkekski unustada, et võrgustikes on suhted väga dünaamilised ega seisa paigal. Intervjuude tegemise lõppemise ajast alates on juba juhtunud asju, mida siia kirja panna ei olegi võimalik.

Kokkuvõte

Vormsi uurimuse eesmärk oli saada ülevaade Vormsi elanike praegusaja kogukondlikest suhetest, kogukonna kuue valdkonna tugevatest külgedest ja kogukonna toimimise seisukohast olulistest funktsioonidest.

Intervjuude kaudu kogutud uurimismaterjali põhjal joonistus selgelt välja, et Vormsi kogukonnal on väga tugev enesemääramisvajadus. Saareelanikud teadvustavad endale vähem või rohkem, et neil puudub selgus selles, kellest või millest räägitakse, kui räägitakse Vormsi kogukonnast.

Sõna *kogukond* kasutamine kutsub kohalike seas esile emotsioone. Need peegeldavad, et kogukonnana ühiselt tegutsemine on Vormsil äärmiselt vajalik (sest seal juhtub puudutab inimesi ja nende igapäevaelu väga isiklikult ning soovitakse, et otsused ja valikud, mida tehakse, arvestaks saareelu kestlikkust) ning et kogukondlike suhete kriisist on vaja välja saada (sest suhtekriisist olla on väga häiriv ja kurnav) ja liikuda edasi olukorda, kus inimesed saavad omavahel sisulist koostööd teha, Vormsi elu areneb edasi saareelanike targalt valitud ja läbimõeldud ühistegevuse kaudu.

Uurimus näitas, et Vormsil ongi vaja tegeleda kahe eraldiseisva põhiteemaga.

Esimene teema on kohalike elanike omavahelised suhted, mille all ei pea me silmas mitte niivõrd igapäevast suhtlemist, kuivõrd praegusi suhete struktuure ja nendes olevaid pingeid. Üsna pika aja vältel on kujunenud olukord, kus saare ühed inimesed on ühel arvamusel sellest, kuidas asjad peaksid käima, ja teised on teisel arvamusel. Vastandumised on väga tugevad ja võitluslikud. Need on lõhkunud inimsuhteid ja teinud konstruktiivsed arutelud võimatuks.

Kui suhetes on pinged (suhted on kriisis), siis ei ole võitjaid: kõik osapooled kaotavad (pinged kurnavad). Tõsised pinged ja vastuseisud annavad selgelt märku asjaolust, et kogukondlike suhetega tuleb hakata Vormsil süsteemselt tegelema. See peab olema eraldiseisev tegevussuund ning seda tuleb eristada saart puudutavate valikute ja nendega seotud otsuste tegemise protsessist.

Kogukondlike suhetega tegelemine ei tohi olla ühekordne ega lühiajaline tegevus. Kogukond ei saa kunagi valmis, sest tähtis on just protsess ja protsessile kestvalt tähelepanu pööramine ning ebavõrdsuse ohu pidev teadvustamine.

Teine teema on Vormsi praegune ja tulevikuelu. Uurimuse materjal näitab hästi, kuidas saare inimesed soovivad, et sealne elu areneks edasi, kuid küsimuses, millisena seda soovitakse tulevikus näha, on eriarvamused.

Eriarvamused on oma potentsiaalilt edasiviivad. Praegu ei ole aga eriarvamused edasiviivad põhjusel, et saarel on suur hulk inimesi, kes väga tõsiselt teadvustavad endale, et nende arvamusega ei arvestata ja on oht kaotada Vormsile omane miljöö, ainulaadsus. Vormsilastel ei ole turvatunnet, kui nad mõtlevad saare tulevikule. Saar on ajaloos palju katkestusi üle elanud.

Intervjuudest paistis, et praeguses olukorras tajuvad Vormsi elanikud varasemate katkestustega võrreldavat ohtu. Sellises mureolukorras ei saa kogukond oma funktsioone täita ega välja arendada sel määral, kui ressursid võimaldaksid. Ka see on olukord, kus kõik osapooled tegelikult kaotavad, sest kui elanikud panustaksid oma oskuste-teadmiste-võimaluste kohaselt, siis saavutaks kogukond ühiselt rohkem.

Vormsi inimesed ütlesid intervjuudes, et nad soovivad väga praktilisel ja elulisel tasandil koos läbimõtlemit, mis kaasneb ühe või teise muudatusega ning kuidas see teeb elu saarel teistsuguseks. Mitme erinevate vaadetega inimese kaasamine kogukonnas saareelu puudutavate otsuste tegemisse on osalusdemokraatia põhitunnus.

Uurimuse põhjal saame öelda, et Vormsi saare ainulaadse eluolu terviku moodustavad praegu vähemalt kolm tasandit:

- 1) kõik saarel elavad inimesed oma oskuste, teadmiste ja kogemustega (st igaühe tegutsemine saarel indiviidina on panus tervikusse);
- 2) omavahel läbikäivate või teatud tegevusalaga tegelevate või eluvaadetega inimeste suhtlus- või tegevusalade võrgustikud;
- 3) omakultuuri ja ainulaadse keskkonna (mille kohta Vormsi inimesed ütlevad, et see on tunnetatav, kuid seda on keeruline sõnades väljendada) kestmiseks tehtavad tegevused ja tööd, mis võimaldavad jääda vormsilastel praegusaja maailma kontekstis ellu, hoida oma heaolu ja samas teatud järjepidevust.

Uurimus näitas, et Vormsi elanikke iseloomustab hämmastav paindlikkus ja kohanemisvõime. Kujunenud olukord on nende suhetes praegusel ajal keeruline, siiski lisavad just tugevad läbivad iseloomustavad omadused usku, et ka sellest tulevad nad piisava aja ja pühendumisega läbi. Vormsil läheb elu edasi.

Inimeste üksteise mõistmine ja kogukonna koostoimimise kvaliteet määrab selle, kuidas tunneb vormsilane end oma saarel ja oma inimeste keskel, milliseks kujuneb saareelu tulevik ning kes jäävad saarele püsima.

Kogukondadel on vaja, et keerulises mureolukorras tegeletaks suhetega sihipäraselt ja tegevust selgelt raamistades. Hästi raamistatud tegevus loob turvatunnet. Turvatunne on omakorda

eelduseks, et inimesed oleksid valmis end avama, seejärel teisi kuulama ning lõpuks astuma koosmõtlemise protsessi, et leida lahendusi, mis arvestavad osapoolte vajaduste ja väärtustega.

Uurimuse tegemise protsessi lõpuosas tuli vestlustes esile võimalus jätkata dialoogilise töö (avatud dialoogi) põhimõtete järgi Vormsi suhetega töötamist, et liikuda praegusest olukorrast edasi. Dialoogiline töö jätkus sügisel 2024.

Kasutatud allikad

Antonsich, M. (2010). Searching for Belonging – An Analytical Framework. *Geography Compass*, 4(6), 644-659. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00317.x>

Arnkil, T. (2019). Co-generating dialogical spaces: challenges for open and anticipation dialogues and dialogical practices in general. *International Journal of Collaborative-Dialogic Practices*, 9, 37-50.

Bauman, Z. (1995). Making and unmaking of strangers. *Thesis eleven*, 43(1), 1-16.

Chandler, D., Pugh, J. (2021). Anthropocene islands: There are only islands after the end of the world. *Dialogues in Human Geography*, 11(3), 395-415. <https://doi.org/10.1177/2043820621997018>

Fazey, I., Carmen, E., Ross, H., Rao-Williams, J., Hodgson, A., Searle, B. A., Al Waer, H., Knox, K., Butler, J. R. A., Murray, K., Smith, F., Stringer, L., Thankappan, S. (2021). Social Dynamics of Community Resilience Building in the Face of Climate Change. *The Case of Three Scottish Communities* (16), 1731-1747. Springer Japan. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00950-x>

Fernandes, R., Pinho, P. (2017). The Distinctive Nature of Spatial Development on Small Islands. *Progress in Planning*, 112, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2015.08.001>

Foley, A., Brinklow, L., Corbett, J., Kelman, I., Klöck, C., Moncada, S., Mycoo, M., Nunn, P., Pugh, J., Robinson S.-A., Tandrayen-Ragoobur, V., Walshe, R. (2023). Understanding “Islandness”. *Annals of the American Association of Geographers*, 113(8), 1800-1817. <https://doi.org/10.1080/24694452.2023.2193249>

Gergen, K. J. (2009). *Relational Being: Beyond Self and Community*. Oxford University Press.

Hayfield, E. A., Schug, M. (2019). ‘It’s Like They Have a Cognitive Map of Relations’: Feeling Strange in a Small Island Community. *Journal of Intercultural Studies*, 40(4), 383-398. <https://doi.org/10.1080/07256868.2019.1628719>

Harrison, R., Blickem, C., Lamb, J., Kirk, S., Vassilev, I. (2019). Asset-Based Community Development: Narratives, Practice, and Conditions of Possibility – a Qualitative Study with Community Practitioners. *Sage Open*, 9(1). <https://doi.org/10.1177/2158244018823081>

Koefoed, L., Simonsen, K. (2011). ‘The Stranger’, the City and the Nation: on the Possibilities of Identification and Belonging. *European Urban and Regional Studies*, 18(4), 343-357. <https://doi.org/10.1177/0969776411399343>

Landi, C., Calcaterra, V., Limongelli, P. (2024). Working with Communities Using the Community Future Dialogues method. A Qualitative Research on the Views of Professionals and Community Members. *Community Development Journal*, <https://doi.org/10.1093/cdj/bsae044>.

Lester, J. N., Cho, Y., Lochmiller, C. R. (2020). Learning to Do Qualitative Data Analysis: A Starting Point. *Human Resource Development Review*, 19(1), 94-106. <https://doi.org/10.1177/1534484320903890>

Maclure, L. (2023). Augmentations to the Asset-Based Community Development Model to Target Power Systems. *Community Development*, 54(1), 4-17. <https://doi.org/10.1080/15575330.2021.2021964>

Narusson, Dagmar (2022). Avatud Dialoog. Avatud Dialoogil põhinev sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus 0–15aastastele. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. <https://dspace.ut.ee/items/e9fbaf10-9ad6-4feb-8ba0-a7810302e60d>

Pugh, J. (2013). Island Movements: Thinking with the Archipelago. *Island Studies Journal*, 8(1). <https://doi.org/10.24043/isj.273>

Pugh, R., Cheers, B. (2010). The Social Dynamics of Small Communities. In *Rural Social Work*, 27-46. Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781861347213.003.0002>

Russell, C. (2020). *Rekindling Democracy: a Professional's Guide to Working in Citizen Space*. Wipf and Stock Publishers.

Seikkula, J., Arnkil, T. E. (2019). *Open Dialogues and Anticipations - Respecting Otherness in the Present Moment*. Thl.

Tonkiss, F. (2003). The Ethics of Indifference: Community and Solitude in the City. *International Journal of Cultural Studies*, 6(3), 297-311. <https://doi.org/10.1177/13678779030063004>

Lisa. Kollokviumikutse

KUTSE

Vormsi uurimuse seminar

10. juunil kell 15.30-17.30

Vormsi Rahvamajas

Läbiviijad: TÜ kogukondade arendamise uurimisrühm

Kevadel 2024 viisime läbi intervjuud Vormsil elavate inimestega, et õppida tundma saare elu kohalike inimeste pilgu läbi. Kogutud materjali põhjal oleme koostamas profiili ja ülevaadet intervjuus osalejate jaoks olulistest teemadest-aspektidest.

Ootame **kõiki vormsilasi** esmaspäeval, 10. juunil uurimistulemustest osa saama ja koos mõtestama.

Tulge vaadake, kas meil õnnestus tabada see, kes siin saarel elab, millega tegeleb, mida ta oluliseks peab ja millest unistab? Kas meil õnnestus leida midagi, mida olite kas unustanud või millele igapäevaselt ei mõtle? Tule ja saa teada!

Oma tulekust anna võimalusel märku lingil
<https://forms.gle/GcyaFw4AG7izPn2U6>

